

Coğrafya Öğretmen Adaylarının Çevre ve Çevre Korumaya Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi¹

Examining of Geography Teacher Candidates' Views on Environment and Environmental Protection

Yusuf AYDEMİR^{1*} Mete ALIM²

^{1*} Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, Türkiye

² Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum, Türkiye

*Sorumlu yazar/
Corresponding author:
aydemiryusuf1923@gmail.com

Başvuru/Submitted: 12 Ocak 2024
Kabul/Accepted: 10 Mart 2025

Atıf/Cite as:
Aydemir, Y. & Alım, M. (2025). Coğrafya öğretmen adaylarının çevre ve çevre korumaya yönelik görüşlerinin incelenmesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 236-261.

Bu çalışma Prof. Dr. Mete ALIM danışmanlığında Yusuf AYDEMİR tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Öz

Amaç: Bu araştırmanın amacı, coğrafya öğretmen adaylarının çevre ve çevre korumaya yönelik görüşlerini ortaya çıkarmaktır.

Yöntem: Araştırma, nitel bir yaklaşımla tarama modelinde tasarlanmıştır. Katılımcılar, Türkiye'deki coğrafya öğretmenliği bölümlerinde okuyan 28 öğrenciden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veriler, içerik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Bulgular: Coğrafya öğretmen adaylarına göre çevre, insan başta olmak üzere bütün canlıların yaşamını etkileyen bir ortamdır. Bu nedenle insan ve yeryüzünde yaşayan bütün canlıların yaşamlarının devamlılığının sağlanması için çevreci adımlar atılmalı ve bireylere eğitim verilmelidir. Çevre dersleri, çevre ve çevre korumaya ilişkin sorumlulukları hatırlatma, bilinçlendirme ve eğitim faaliyetleri için önemli bir araçtır; uygulama alanı yaratmakta ve pratikte kolaylık sağlamaktadır. Çevreci bireylerin yetişmesi için toplumun geniş kesiminden bireylere küçük yaşlardan itibaren başlanarak, modern yöntem ve usullerle desteklenen çevre dersleri verilmelidir. Adaylar, çevreci örgüt olarak çoğunlukla TEMA'yı ve GREENPEACE'i bilmektedir. Adaylar tarafından çevreci örgütlerin çevre için önemi bilinmektedir. Çevreci örgütler çevre bilincini kazandırmada, atıklarla mücadelede etkin rol oynamakta, sosyalleşme ve duygusal faydalar sağlamaktadır. Ancak çoğu, güvensizlik, zaman ve imkân eksikliği nedeniyle üye olmaktan kaçınmaktadır.

Sonuç: Çevreyi korumak için çevre sorunlarına sebep olan klasik faktörlerin beraberinde çağımızın neden olduğu dijital atık kaynaklı çevre kirliliği gibi problemlerle de mücadele edilmelidir. Adayların geneli çevreyi korumak için atılması gereken adımların ve günlük hayatta gösterilmesi gereken davranışların farkındadır ve kendileri de bunu yapmaktadır. Ancak bazı adayların çevreyi korumanın öneminin ve yapılması gerekenlerin farkında olmasına rağmen bu davranışları yerine getirmediği belirlenmiştir. Adaylar, genel itibarıyla Türkiye'deki çevre korumaya yönelik faaliyetlerin eksik ve yetersiz olduğunu düşünmektedir.

Özgünlük: Farklı üniversitelerdeki coğrafya öğretmen adaylarının çevre ve çevre korumaya yönelik görüşlerini, kapsamlı bir şekilde ele alan nitel bir çalışma olması bu araştırmayı özgün kılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çevre, çevre eğitimi, çevre sorunları, kirlilik, dijital atık

Abstract

Aim: The aim of this research is to reveal the views of prospective geography teachers about the environment and environmental protection.

Method: The research was designed in a survey model with a qualitative approach. The participants consisted of 28 students studying in geography teaching departments in Turkey. A semi-structured interview form developed by the researchers was used as a data collection tool. The data were analysed by content analysis method.

Results: According to prospective geography teachers, the environment is an environment that affects the lives of all living things, especially human beings. For this reason, environmentalist steps should be taken and individuals should be educated in order to ensure the continuity of the lives of human beings and all living things on earth. Environmental courses are an important tool for reminding the responsibilities related to the environment and environmental protection, raising awareness and educational activities, creating an application area and providing practical convenience. In order to raise environmentalist individuals, environmental courses supported by modern methods and procedures should be given to individuals from the wider society starting from an early age. Candidates mostly know TEMA and GREENPEACE as environmental organisations. Candidates know the importance of environmental organisations for the environment. Environmental organisations play an effective role in raising environmental awareness, in combating waste, and provide socialisation and emotional benefits. However, most of them avoid becoming a member due to mistrust, lack of time and facilities.

Conclusion: In order to protect the environment, in addition to the classical factors that cause environmental problems, problems such as environmental pollution caused by digital waste caused by our age should also be combated. Most of the candidates are aware of the steps that should be taken to protect the environment and the behaviours that should be shown in daily life and they do this themselves. However, it was determined that although some candidates were aware of the importance of protecting the environment and what to do, they did not perform these behaviours. In general, the candidates think that the activities for environmental protection in Turkey are incomplete and insufficient.

Originality: The fact that it is a qualitative study that deals with the views of prospective geography teachers from different universities on the environment and environmental protection in a comprehensive manner makes this research unique.

Key Words: Environment, environmental education, environmental problems, pollution, digital waste

Giriş

Çevreyi meydana getiren canlı ve cansız bütün unsurlar arasında var oldukları ilk günden bugüne kadar süregelen hassas bir denge ve ilişki vardır. Ancak günümüzde, yüzyıllardır süregelen bu hassas düzen bilgi, birikim ve teknolojik kabiliyetleriyle doğaya karşı “üstünlüğünü” ele alan insanoğlu tarafından üretim ve tüketim faaliyetlerinde kullanmak üzere kaynak elde etme arayışı nedeniyle alt-üst edilmektedir. Bu arayış sürecinde insanoğlu, çevreyi koruyup, gözetmeden doğal kaynakları bilinçsiz bir şekilde kullanmakta ve doğaya çılgınca müdahalelerde bulunmaktadır. Yapılan müdahaleler sonucunda meydana gelen çevresel bozulmalar ve tahribatlar binlerce canlının hayatını olumsuz yönde etkileyen, çoğu zaman geri döndürülemez çevresel değişikliklere neden olmaktadır. Canlı ve cansız bütün çevre üzerinde istenmedik ve olumsuz yönde meydana gelen bu değişiklikler çevre sorunları olarak ifade edilmektedir (Yılmaz, 2019, s.1-9).

Çevre ile ilgili sorunların her geçen gün artması, sosyal ve ekonomik açıdan hayatımızı etkileyen ciddi problemlere neden olması, çevre sorunlarına karşı harekete geçilmesini zorunlu hale getirmektedir. Çevre sorunlarının henüz ortaya çıkmadan engellenmesi, çevre sorunlarına karşı atılabilecek belki de en etkili adımlardan biridir. Bu nedenle, her şeyden önce, sorunun kaynağına inilmeli ve çevre sorunlarının sebepleri irdelenmelidir (Kaypak, 2013, s. 18-31; Yavuz, Balkan-Kıyıcı ve Atabek-Yiğit, 2014, s. 41-42). Bu noktada bireylerin çevre ve çevre korumaya yönelik görüş ve düşüncelerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Çevre problemleri gün geçtikçe artan, küresel ölçekli bir sorundur. Bireylerin çevre ve çevre korumaya yönelik görüş ve düşüncelerini belirlemeye yönelik çalışmalardan elde edilecek sonuçlar, mevcut durumun belirlenmesinde, çevre problemlerinin altında yatan çeşitli sebeplerin açığa çıkarılmasında, çevre eğitimleri başta olmak üzere çevre ve çevre korumaya yönelik atılacak bütün adımların yeniden yapılandırılmasında yararlı olabilir (Sağsöz ve Doğanay, 2019, s. 1-6). Alanyazında coğrafya öğretmen adaylarının çevre ve çevre korumaya yönelik görüş ve düşüncelerini belirlemeye yönelik nitel araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Coğrafya öğretmenleri, çevre eğitiminde sorumluluk alan paydaşlardan biridir. Ortaöğretim ve dengi eğitim kurumlarında çevre derslerini coğrafya öğretmenleri yürütmektedir. Bu nedenle geleceğin coğrafya öğretmenleri olacak olan coğrafya öğretmen adaylarının bu konudaki görüş ve düşüncelerinin belirlenmesi önemlidir. Bu bağlamda çevre eğitimi alanyazınına katkı sağlayacağı düşünülen bu çalışmanın, farklı üniversitelerdeki coğrafya öğretmen adaylarının çevre ve çevre korumaya yönelik görüşlerini kapsamlı bir şekilde ele alan nitel bir çalışma olması bakımından önemli olduğu ve ilgili literatürdeki boşluğu bir nebze de olsa gidereceği düşünülmektedir.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, Coğrafya öğretmen adaylarının çevre ve çevre korumaya yönelik görüşlerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada, aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1- Coğrafya öğretmen adayları için çevre ne anlam ifade etmektedir?

- 2- Coğrafya öğretmen adaylarının;
 -çevreyi korumanın önemine,
 -çevre derslerinin önemine,
 -çevreyi korumada bireylere düşen roller ve görevlere,
 -çevreyi koruma faaliyetlerine,
 -çevreci örgütlere yönelik görüşleri nelerdir?
 3- Coğrafya öğretmen adayları çevreyi korumak için neler yapmaktadır?

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırmada, nitel tarama modeli uygulanmıştır. Nitel bir yaklaşımla tarama modelinin uygulandığı araştırmalar, bireylerin herhangi bir konudaki durumlarının veya deneyim ve yaşantılarının, kendi doğası içerisinde var olduğu biçimiyle betimlenmeye ve açıklanmaya çalışıldığı araştırmalardır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013, s. 177-183; Karasar, 2012, s. 77-79). Bu araştırmada Coğrafya öğretmen adaylarının çevre ve çevre korumaya yönelik görüş ve düşüncelerini herhangi bir değişiklik yapmadan var olduğu şekliyle betimlemek amaçlandığından nitel tarama modeli uygulanmıştır.

Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcılarını Türkiye'deki eğitim fakültelerinin coğrafya öğretmenliği bölümlerinde öğrenim görmekte olan ikinci ve dördüncü sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. 1. sınıf öğrencileri üniversiteye yeni başlamaları nedeniyle uyum sürecinde oldukları düşünülerek, 3. sınıf öğrencileri ise zorunlu çevre dersini üstten seçip alma olasılıkları nedeniyle araştırma dışında bırakılmıştır. Zorunlu çevre dersinin 4. sınıf müfredatında bulunması nedeniyle de 4. sınıf öğrencileriyle araştırma yürütülmüştür. Görüşme yapılan coğrafya öğretmen adaylarının belirlenmesinde çeşitlilik sağlanması açısından amaçsal örnekleme yöntemlerinden olan maksimum çeşit örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Mümkün olabildiğince maksimum çeşitliliğe ulaşması hedeflenen bir örneklem oluşturmada temel gaye, araştırmanın evrenini oluşturacak olan gruba genelleme yapmaktan ziyade, çok geniş bir yelpazede çeşitlilik gösteren durumlar arasında ortak veya paylaşılan olguların varlığını belirlemek ve ortaya çıkarılan bu çeşitliliğe göre araştırmada ele alınan problemin farklı boyutlarını açığa çıkarmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 119). Bu doğrultuda araştırmada, görüşmeye katılmaya gönüllü olan katılımcılar arasından seçim yapılırken mümkün olduğu kadar maksimum çeşitliliğe ulaşmak amacıyla her üniversiteden, sınıf ve cinsiyetten eşit sayıda katılımcıya yer verilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların dağılımına ilişkin yaşanan küçük çaplı değişimler bazı sınıflardaki kadın öğrencilerin araştırmaya katılmak istememesinden kaynaklanmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Görüşme Yapılan Katılımcıların Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	2. Sınıf		4. Sınıf		Toplam
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Atatürk Üniv.	1	1	1	1	4
Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.	1	1	1	1	4
Dicle Üniv.	1	1	1	1	4
Dokuz Eylül Üniv.	2	1	0	1	4
Gazi Üniv.	1	1	0	2	4
Marmara Üniv.	0	2	1	1	4
Necmettin Erbakan Üniv.	0	2	1	1	4
Toplam	6	9	5	8	28

Veri Toplama Araçları

Bir konu hakkında bireylerin fikirlerinin ne olduğunu ve niçin böyle düşündüklerini anlamaya, tutum ve duygularının neler olduğunu açığa çıkarmaya ve davranışlarını etkileyen faktörleri ortaya koymaya yardımcı olan görüşme (Ekiz, 2017, s. 62), nitel araştırmalarda en fazla başvurulan veri toplama aracıdır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği araştırmacıya, süreç içerisinde daha esnek hareket edebilme fırsatı sağlamakta ve araştırmacının gerektiğinde önceden hazırlamış olduğu görüşme formunun dışına çıkarak konu ile ilgili daha detaylı bilgi temin etmesine imkân vermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 183-185). Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formunun avantajları göz önünde bulundurularak, katılımcıların çevre ve çevre korumaya ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” 2021-2022 eğitim-öğretim yılı güz

yarıyılında katılımcılara uygulanmıştır. Görüşmelerin, katılımcıların kendilerini rahat hissettikleri yer ve zamanda yapılmasına azami dikkat gösterilmiş ve bu sayede daha güvenilir verilere erişmek amaçlanmıştır. Görüşme öncesinde gerekli bilgilendirmeler yapılmış ve izinler alınmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilere MAXQDA 18 paket programı kullanılarak içerik analizi yapılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre içerik analizi, özünde birbirine benzeyen araştırma verilerini belirli kavramlar ve temalar yardımıyla düzenleyerek okuyucunun kavrayabileceği bir şekilde yorumlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen verilerden hareketle öncelikle gerekli kodlamalar yapılmıştır. Yapılan kodlamalardan hareketle kendi aralarında benzerlik gösteren görüşme verileri belirli kod, kategori ve temalar altında gruplandırılarak bir kod sistemi oluşturulmuş ve araştırmacıların yorum ve değerlendirmeleriyle birlikte okuyuculara sunulmuştur.

Bulgular

Araştırmada, bulgular 2 tema altında toplanmıştır. Bu araştırmanın temalarını, çevre ve çevre koruma ile ilgili görüşler oluşturmaktadır.

Çevreyle İlgili Görüşler

İlk tema çevreyle ilgili görüşler temasıdır. Bu tema altında katılımcıların çevre kavramına bakışları, çevre derslerinin önemi, çevreci örgütlerle ilgili görüşler adlı üç kategori (kod) oluşturulmuş ve her kategorinin altında ilgili alt kodlara yer verilmiştir (Şekil 1).

Katılımcıların Çevre Kavramına İlişkin Bakışları

Çevre ile ilgili görüşler temasının ilk kategorisi (kodu) olan Katılımcıların Çevre Kavramına İlişkin Bakışları kategorisine bakıldığında katılımcılar bu kategori altında, insan veya diğer canlıların yaşamını etkileyen faktör, karşılıklı etkileşimde bulunulan bir yaşam alanı, sınırlandırılmayacak kadar geniş bir alan, doğal çevre ve unsurları, kültürel bir faktör alt kodlarıyla çevre kavramının kendileri için ne anlam ifade ettiğini belirtmişlerdir (Şekil 1).

İnsan veya diğer canlıların yaşamını etkileyen faktör

Katılımcılara çevrenin kendileri için ne anlam ifade ettiği sorulduğunda, İnsan veya Diğer Canlıların Yaşamını Etkileyen Faktör alt kodunu yoğun bir şekilde vurguladıkları görülmektedir (Şekil 1). Örneğin K1 kodlu katılımcı çevreyi “(...)İnsan hayatını olumlu, olumsuz yönde etkileyen unsurlardır” şeklinde ifade etmiştir. K10 kodlu katılımcı ise “Çevre var olduğu sürece insan vardır, insan çevreyle uyumlu bir şekilde çalışmalıdır ki yaşamını sürdürebilirsın (...) Teknoloji ne kadar gelişmiş olsa da doğal çevre olmadan insan yaşamının sürdürülebilir olduğunu düşünemiyorum” diyerek insanlığın var olmasının yalnızca çevrenin de var olmasıyla mümkün olduğunu ve yaşamlarını etkileyen bir faktör olduğunu vurgulamıştır. Bazı katılımcılar ise bir metafor veya benzetim yoluyla düşüncelerini ifade etme yoluna gitmiştir. Örneğin bir katılımcı çevreyi içerisinde yaşanılan bir eve benzetmiş, bu evde meydana gelen çeşitli durumların fiziksel veya psikolojik olarak canlıları etkileyebileceğini dile getirmiştir:

“Çevre benim için yani ev anlamına geliyor aslında (...) Evimiz pis olursa mutlu olamayız. Yaşam alanımız kirli olur ve bu bizi psikolojik olarak olsun, fiziksel olarak olsun olumsuz etkiler” (K7).

Benzer şekilde bir diğer katılımcı ise çevreyi bir pile benzetmiştir. Katılımcıya göre çevre, insan hayatına enerji veren bir pil gibidir. İnsanlar hayatlarını ona borçlu olduklarından onu korumak için ellerinden gelen çabayı göstermelidir. Çevreyi yok etmek insanlığın kendisini yok etmesiyle eşdeğerdir:

“Yani çevre, doğa bizim için aslında bir pildir diyebilirim. Yani biz hayatımızı buna borçluyuz (...) Olmazsa olmaz yaşam kaynağımız (...) Çevreyi korumazsak kendi hayatımızı koruyamamış oluruz, kendi kendimizin sonunu getirmiş oluruz” (K9).

Bazı katılımcılar ise çevrenin yalnızca insan yaşamını değil, insan başta olmak üzere dünyada yaşayan bütün canlıların yaşamını etkileyen bir faktör olduğunu ve bütün canlıların varlığının uygun çevresel koşulların varlığıyla mümkün olduğunu ifade etmiştir. Örneğin bir katılımcı bu konudaki görüşünü şöyle aktarmıştır:

“Çevre, insanoğlu başta olmak üzere binbir çeşit canlının yaşam sürdürdüğü doğal bir ortamdır. İnsanoğlu çevrede bulunan ağacı, suyu, toprağı kullanarak yaşamını sürebilir ve bu sayede hayatta kalabilir (...) Bunlar doğal bir şekilde olmadığı sürece bozulduğu sürece insanoğlu ve diğer canlılar yaşayamaz...” (K23).

Karşılıklı etkileşimde bulunulan bir yaşam alanı

Katılımcıların çevrenin kendileri için ne anlam ifade ettiğini aktarırken vurguladığı bir diğer alt kod ise Karşılıklı Etkileşimde Bulunulan Bir Yaşam Alanı alt kodudur (Şekil 1). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre çevre, çeşitli yönlerden etkileyen-etkilenen ve karşılıklı etkileşimde bulunulan bir yaşam alanıdır. Örneğin bir katılımcı bu konudaki düşüncelerini açıklarken çevreyi “Birbirimizi karşılıklı etkilediğimiz içinde yaşadığımız ortam olarak düşünüyorum” (K24), şeklinde tanımlamış, bir diğer katılımcı ise “(...)Karşılıklı etkileşim halinde olduğumuz doğal ortama çevre denir” (K10) şeklinde görüş bildirerek çevre kavramının karşılıklı bir etkileşim alanı olduğunu belirtmiştir.

Bazı katılımcılar ise çevreyi karşılıklı etkileşimde bulunulan bir yaşam alanı olarak ifade ederken bu karşılıklı etkileşimin içeriğine dair hususlara da değinmişlerdir. Örneğin K17 kodlu katılımcı çevrenin insanları davranışlarından yaşantısına kadar hayatın birçok alanında etkilediğini ifade etmiş ve çevreyle uyum içerisinde yaşanılması gerektiğini belirtmiştir:

“Çevrenin benim için insanın yaşantısını, davranışlarını etkileyen bir bütün olduğunu düşünüyorum (...) Biz bir tabiatın içerisindeyiz ve var olabilmemiz için çevremize uyum sağlayarak bir düzen içerisinde devam etmemiz gerektiğini düşünüyorum (...) Yani gerek doğal anlamda doğal çevrenin gerek yaşantısal anlamda bir çevrenin hayatımızı her anlamda etkilediğine inanıyorum” (K17).

Bir diğer katılımcı ise çevrenin canlıların içtiği sudan soluduğu havaya kadar bütün her şeylerini etkilediğini ve canlıların bütün ihtiyaçlarını çevreden karşıladıklarını şu ifadelerle dile getirmiştir:

“İnsanlar olsun, hayvan olsun, bitkiler olsun yaşadığımız yani soluduğumuz hava dahil içtiğimiz su da çevreye bağlı, çevrenin (...) her şeye bir etkisi var doğrudan veya dolaylı olarak (...) her şeyimizi doğadan sağlıyoruz. Refahımız, yaşama kalitemiz, her şeyimiz, çevreye bağlı” (K18).

Sınırlandırılmayacak kadar geniş bir alan

Katılımcıların çevrenin kendileri için ne anlam ifade ettiğini belirtirken vurguladığı bir diğer alt kod ise Sınırlandırılmayacak Kadar Geniş Bir Alan alt kodudur (Şekil 1). Örneğin K22 kodlu katılımcı bu husustaki düşüncelerini ifade ederken *“İnsan dışında kalan doğal ve beşeri her yer anlamına geliyor, çevre benim için”* diyerek aslında kendisi için her yerin çevre olduğunu ve sınırlandırılmayacak kadar geniş bir alan olduğunu kastetmiştir. K8 kodlu katılımcının da bu konudaki görüşleri benzerdir: *“Aslında çevre benim için içinde yaşadığımız doğa canlı ve cansız her şeyi kapsıyor”* (K8), diyerek çevrenin kesin bir sınırı olmadığını ifade etmiştir.

Doğal çevre ve unsurları

Katılımcıların vurguladığı bir diğer alt kod ise Doğal Çevre ve Unsurları alt kodudur (Şekil 1). Bu alt kod altında görüşleri kategorilendirilen katılımcılar çevrenin kendileri için ne anlam ifade ettiğini açıklarken, çevrenin doğal yönüyle ilgi kurmuş ve çevreyi meydana getiren doğal unsurlar üzerinde durmuştur. Örneğin bir katılımcı betonlaşmış alanların insan yaşamına tam olarak elverişli olmamasını şart/kriter göstererek çevreyi doğal kalmış alanlar olarak ifade etmiştir:

“Çevre deyince aklıma doğal kalmış alanlar geliyor. Çünkü betonlaşmış sahalar artık bizim yaşamımıza tam olarak uygun olduğunu düşünmediğim yerler...” (K3).

Bazı katılımcılar ise çevreyi meydana getiren doğal unsurlardan yola çıkarak çevrenin kendileri için ne anlam ifade ettiğine yönelik düşüncelerini şöyle aktarmışlardır:

“Çevre, doğa bunlar aslında soluduğumuz hava, içtiğimiz su” (K18).

“Çevre deyince benim aklıma böyle ağaçlık orman gibi bir yer geliyor (...) Çevre, dağ, ova, ormanlık alan” (K21).

Kültürel bir faktör

Katılımcılar tarafından vurgulanan diğer alt kod ise Kültürel Bir Faktör alt kodudur (Şekil 1). Bu alt kod altında görüşleri kategorilendirilen katılımcılar çevrenin kendileri için ne anlam ifade ettiğini açıklarken çevrenin kültürel yönüyle ilgi kurmuşlardır. Örneğin K13 kodlu katılımcının çevreyi *“Fiziki ve sosyal ve kültürel bir ortamdır”* şeklinde tanımladığı görülürken, K6 kodlu katılımcı ise kültürel miras kavramından yola çıkarak çevreyi bir kültür, kültürü de bir çevre olarak gördüğünü şu ifadelerle dile getirmiştir: *“Kültürel miras da çevreye dahildir diye düşünüyorum (...) Ben çevreyi de bir kültür, kültürü de bir çevresel faktör olarak görüyorum”* (K6).

Çevre Derslerinin Önemi

Çevre ile ilgili görüşler temasının ikinci kategorisi (kodu) olan Çevre Derslerinin Önemi Kategorisine bakıldığında katılımcıların bu kategori altında, sorumlulukları hatırlatma ve bilinçlendirme işlevi, çevreyi koruma ve uygulama ve pratikte kolaylık sağlama alt kodlarıyla çevre derslerinin önemini ifade ettikleri görülmektedir (Şekil 1).

Sorumlulukları hatırlatma ve bilinçlendirme işlevi

Katılımcılara çevre derslerinin neden önemli olduğu sorulduğunda neredeyse tamamına yakınının Sorumlulukları Hatırlatma ve Bilinçlendirme İşlevi alt kodunu yoğun bir şekilde vurguladığı görülmektedir (Şekil 1). Örneğin K4 kodlu katılımcı çevre derslerinin bireysel çevresel sorumlulukları hatırlatma ve çevresel bilince sahip olma noktasındaki önemini *“Çevre dersleri aslında hem bilinçlenmemiz için hem var olan bilgilerimizin doğruluğunu yanlışlığını görebilmemiz için hem de sorumlu bireyler olmamız için çok önemli”* şeklinde ifade etmiştir. K12 kodlu katılımcı *“(…) Çevreye karşı daha bilinçli bireyler yetiştirmek adına bu derslerle (...) toplumun bilgilendirilmesi, ülkemizin kaynaklarını kullanmada çevreyi nasıl kullanmalıyız veya nasıl kullanmamalıyız hakkında bilgilendirilmesi, insanların bilinçlendirilmesi için bence son derece önemli”* diyerek çevre eğitiminin toplumu bilinçlendirme noktasında önemli olduğu, çevre derslerine sadece sıradan bir ders olarak bakılmaması gerektiği ve çevre eğitiminin toplumun bütün bireylerini kapsayan bir şekilde verilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bir diğer katılımcıya göre ise çevre dersleri bireyleri, bireyler de kendi çevrelerini değiştirir. Bu bakımdan çevre derslerinin önemi ve işlevi yalnızca bireyin kendisini ilgilendiren çevresel sorumlulukları hatırlatmak ve çevreye yönelik bilinci kazandırmakla sınırlı kalmaz, çevre dersleriyle bu gibi kazanımları edinen bireyler sahip olduğu kazanımları kendi çevrelerine aktarır ve çevre derslerinin bu işlevi adeta kelebek etkisi gibi katlanarak çoğalır:

“Bu koşullar altında gelecek nesillere çevreyi aktarmak öyle zannediyorum ki mümkün değildir. Bizim bu aktarımı gerçekleştirebilmemiz ve çevremizi bilinçlendirmemiz için de çevre derslerinin kişisel ve toplumsal boyutta önemi büyüktür, çevre dersleri bizi, biz de çevremizi değiştireceğimiz için” (K6).

Bazı katılımcılar ise çevre derslerinin çevresel sorumlulukları hatırlatma ve çevresel bilinci kazandırma noktasındaki önemini dile getirirken küçük yaşlardan itibaren verilmeye başlanılan çevre eğitiminin daha etkili ve verimli olabileceğini ve istedik çıktılar sağlayabileceğini belirtmiştir. Bu konuyla ilgili örnek bir ifade ise şöyledir:

“Çevre dersleri çocuklarımıza bu bilinci aşlamak için son derece önemlidir. Çünkü küçük yaşta edinilen bilgiler genelde insan hafızasına kazınıyor ve insan bilinci bu şekilde hareket ediyor. Özellikle küçük yaştaki çocuklara bu dersler aşılanmalı” (K2).

Çevreyi koruma

Katılımcıların çevre derslerinin neden önemli olduğunu aktarırken vurguladığı bir diğer alt kod ise Çevreyi Koruma alt kodudur (Şekil 1). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre çevre dersleri, çevreyi korumak açısından önemlidir. Çevre dersleriyle bireyler çevre hakkında gerekli bilgi ve birikimi elde ederek çevreyi nasıl koruyacağını öğrenir. Örneğin K8 kodlu katılımcı çevre derslerinin önemine ilişkin *“Hem çevreyi korumamız için hem de daha rahat bir yaşam sürebilmemiz için aslında bu önemli”* demiştir. Bir diğer katılımcı ise bu hususta *“Çevre derslerinin çevreyi koruma açısından, çevreyi sürdürülebilir bir hale getirmek açısından çok önemli olduğunu düşünüyorum çünkü her şeyin başında eğitim olduğu için...”* (K24), diyerek her şeyin başında eğitimin olduğunu ve çevre derslerinin de çevreyi korumak ve sürdürülebilir hale getirmek açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.

Bazı katılımcılara göre çevreyi koruyabilmek için onu tanımak şarttır. Çevre dersleri ile bireyler, çevreyi tanımaktadır. Bu nedenle çevre dersleri önemlidir: *“Çevre dersleri aslında bulunduğumuz çevreyi tanımak için önemlidir. Tanımadığın bir şeyi koruyamazsın. O yüzden çevre dersleri önemlidir. Bize içinde bulunduğumuz ortamı tanıtır”* (K21).

Bazı katılımcılar ise çevre derslerinin, eğitimsiz insanlara çevreyi nasıl koruyacağını öğretmenin bir yolu olduğu için çevre koruma noktasında önemli olduğunu ifade etmiştir. Örneğin bir katılımcı bu konudaki görüşünü şöyle aktarmıştır: *“Çevrenin tahribi konusunda maalesef en büyük sıkıntı yine insanoğlundan çıkıyor. İnsanların da bir şekilde eğitilmesi gerekiyor. Bu çevre sorunlarının en temel sebebi eğitimsiz insanlar. O yüzden çevre dersleri önemlidir”* (K15).

Uygulama ve pratikte kolaylık sağlama

Katılımcıların çevre derslerinin neden önemli olduğunu aktarırken vurguladığı bir diğer alt kod ise Uygulama ve Pratikte Kolaylık Sağlama alt kodudur (Şekil 1). Katılımcılara göre çevre dersleri, bireylere çevre konusunda bir şeyler öğretmek için kullanılabilecek bir araçtır ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapılması için bir uygulama alanıdır. Örneğin bir katılımcı bu konudaki düşüncelerini açıklarken çevre derslerinin önemine yönelik *“Çevre hakkında genel bilgileri kavratmak öğretmek, derslerle eğitimle mümkündür (...) Hemen hemen her şey eğitim yoluyla öğretildiği için çevre dersleri önemlidir...”* (K20), diyerek bireylere çevre konusunda bir şeyler öğretmenin çevre dersleriyle mümkün olduğunu belirtmiştir. Başka bir katılımcı özellikle küçük yaşlardaki bireylere çevreye yönelik birtakım becerileri kazandırmanın oldukça zor olduğunu, çevre derslerinde yapılan örnek uygulamaların bunu daha kolay ve pratik hale getirdiğini şöyle ifade etmiştir: *“Çevremizi koruyabiliriz başta çevre dersleriyle çünkü okul öncesi çağıdaki bir çocuğa yap denildiğinde yapmaz ama derslerle örnek olarak yaptırabiliriz bazı şeyleri ya o yönden önemli”* (K20). K10 kodlu katılımcı ise çevre derslerinin önemini ifade ederken bu derslerin nasıl olması gerektiğine de değinmiş ve öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmesine imkân veren etkinliklerle desteklenen çevre derslerinin çevresel becerileri davranışlara aktarma ve hayata geçirme noktasında önemli olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Uygulamalı yapmanın öğrencinin yaparak yaşayarak öğrenmesinde çok etkili olduğunu düşünüyorum. Çünkü sadece teorik olarak gördüğü bir şeyi uygulamaya ve pratiğe dökemeyebilir ama uygulamalı bir ders olursa eğer öğrenci onu hayatına entegre edebilir ve bu sayede etkin bir öğrenme sağlamış oluruz...” (K10).

Çevreci Örgütlerle İlgili Görüşler

Çevreyle ilgili görüşler temasının üçüncü kategorisi (kodu) olan Çevreci Örgütlerle İlgili Görüşler kategorisi altında, çevreyle ilgili bilinen örgütler, çevreci örgütlere üye olma durumu, çevreci örgütlere üye olmama nedenleri, çevreci örgütlere üye olmanın faydaları, çevreci örgütlerde gerçekleştirilen faaliyetler, çevreci örgütlerde gerçekleştirilebilecek faaliyetlere ilişkin öneriler ile ilişkili bulgular kategorilendirilerek sunulmuştur (Şekil 1).

Çevreyle ilgili bilinen örgütler

Katılımcılara çevre ile ilgili bildiği örgütler sorulduğunda katılımcıların büyük bir bölümü (f=27) TEMA'yı (Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı) ifade etmiştir. GREENPEACE (Yeşil Barış) katılımcıların çevreyle ilgili ifade ettiği kurum ve kuruluşlar arasında ikinci sıradadır (f=15). Üçüncü sırada ise ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı) yer almaktadır (f=8). Yine WWF (Dünya Doğayı

Koruma Vakfı) (f=5), ÇEVKO (Çevre Koruma ve Ambalaj Atıklarını Değerlendirme Vakfı) (f=5), Doğa Derneği (f=3), AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) (f=2), Doğa Koruma Derneği (f=2), TTKD (Türkiye Tabiatını Koruma Derneği) (f=2), TURMEPA (Deniz Temiz Derneği) (f=2), Yeşilay (Türkiye Yeşilay Cemiyeti) (f=2), UNICEF (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu) (f=1), ÇEKOV (Çevre Koruma Vakfı) (f=1), SUYADER (Sürdürülebilir Yaşam Derneği) (f=1), TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu) (f=1), UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) (f=1) katılımcıların çevreyle ilgili kurum ve kuruluşlara ilişkin verdiği örnekler arasındadır (Şekil 1).

Katılımcıların çevreyle ilgili bilinen örgütler alt kodunda yer alan ifadeleri incelendiğinde, başlıca amacı çevreci faaliyetler yürütmek olmayan Yeşilay, UNICEF, UNESCO gibi kuruluşların da söylendiği görülmektedir. Katılımcılara bu durumun nedeni sorulduğunda, bu tür kuruluşların esas amacının çevreyi koruma olmasa da yaptığı etkinlik ve faaliyetlerle çevreyi korumaya da katkıda bulunmaları gerekçe gösterilmiştir. Örneğin K6 kodlu katılımcıya göre çevre, kültürel bir yönü de olan ortamdır. UNESCO, kültürel miras değerleri ve milli parkları koruma altına alma gibi faaliyetleriyle çevre korumaya da hizmet etmektedir. Bu nedenle kültürel çevreyi koruma örgütü olarak değerlendirilebilir:

“UNESCO olabilir sanırım, çünkü milli parkları koruma altına alıyor (...) Kültürel miras da çevreye dahildir diye düşünüyorum (...) Kültürel miras olarak ben çevreyi de bir kültür, kültürü de bir çevresel faktör olarak görüyorum (...) Kültürel çevreyi koruma örgütüdür” (K6).

Yeşilay’ı yanıt olarak veren bir diğer katılımcıya göre ise, çevreci örgütler kadar olmasa da Yeşilay’da da doğayı korumaya yönelik etkinlik ve faaliyetler yapılmakta ve çevre korumaya katkı sağlanmaktadır. Bu nedenle Yeşilay, çevreci örgütler arasında değerlendirilebilir:

“Yeşilay, TEMA (...) Yeşilay’a üyeyim (...) Şöyle tamamen çevreye yönelik diyemem, TEMA gibi mesela diyemem. Bağımlılıkla mücadele vesaire de var işin içinde ama biz de doğayı korumak için elimizden geldiği kadar etkinlikler yapıyoruz (...) Kuruluş amacı çevre korumaya yönelik olmayan bir topluluktan bahsediyoruz ve çevre ile ilgili etkinlikler yapıyorlar” (K9).

Çevreci örgütlere üye olma durumu

Çevreci örgütlerle ilgili görüşler kategorisi altında yer alan bir diğer alt kod ise Çevreci Örgütlere Üye Olma Durumu alt kodudur. Katılımcılara herhangi bir çevre örgütüne üye olup olmadıkları sorulmuş ve elde edilen cevaplar bu alt kod altında sıralanmıştır (Şekil 1). Katılımcılara çevre ile ilgili bir örgüte üye olup olmadıkları sorulduğunda 10 katılımcı TEMA’ya, 1 katılımcı ise Yeşilay’a (Katılımcı Yeşilay’ı bir çevre örgütü olarak gördüğünü kendi gerekçeleriyle birlikte ifade etmiştir) üye olduğunu söylemiştir. Eldeki veriler, görüşmeye katılan toplam katılımcı sayısına (n=28) bakıldığında katılımcıların neredeyse üçte birinin herhangi bir çevre örgütüne üye olmadığı anlamına gelmektedir.

Çevreci örgütlere üye olmama nedenleri

Çevreci örgütlerle ilgili görüşler kategorisi altında yer alan bir diğer alt kod ise Çevreci Örgütlere Üye Olmama Nedenleri alt kodudur (Şekil 1). Katılımcıların neredeyse üçte birinin herhangi bir çevre örgütüne üye olmaması dikkat çekmiş ve katılımcılara neden herhangi bir çevre örgütüne üye olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların önemli bir bölümü çeşitli nedenlerden dolayı çevreci örgütlere karşı güven problemi yaşamaktadır. Örneğin bu konuya ilişkin bir katılımcı *“Çünkü onlar çok samimi gelmiyor bana” (K7)* diyerek çevreci örgütleri samimi bulmadığını ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı ise çevreci örgütleri ve yaptıkları faaliyetleri inandırıcı bulmadığını şu şekilde dile getirmiştir:

“Çünkü ne bileyim bana çok gösteriş gibi geliyor açıkçası. Ya ne bileyim çok gerçekçi gelmiyor çoğu şeyi. Yani mesela bin yapıyorlarsa, yüzde doksanı yalan geliyor bana (...) küçük şeyler yapıyorlar hani, onları sanki böyle çok büyük bir işmiş gibi gösteriyorlar” (K5).

Katılımcıların çevreci örgütlere üye olmamaları hususunda belirttikleri bir diğer neden ise zaman ve imkân eksikliğidir. Katılımcıların önemli bir bölümü bu durumun, ilgisizliklerinden değil, zaman ve imkân eksikliğinden kaynaklandığını, aslında üye olmak istediklerini ifade etmişlerdir. Örneğin bu konuya ilişkin düşüncelerini bir katılımcı *“Üye olmamamın sebebi şu an için uygun ortam ve zamanın olmayışı...” (K10)* şeklinde ifade etmiş, bir başka katılımcı ise *“Sanırsam vakit ve sürem kullanımıyla alakalı birazcık da bu tamamen ilgisizlikten dolayı değil, sadece uygun bir vakit ayarlayamıyorum. O yüzden üye değilim” (K27),* diyerek aktarmıştır.

Bazı katılımcılar ise kendilerini bu konuda yeterince hazır hissetmediklerini, çevre örgütlerine üye olsalar dahi yeterince fayda sağlayamayacaklarını düşündüklerini ve bu nedenle üye olmadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin K15 kodlu katılımcının bu konudaki ifadeleri şöyledir:

“Şu an için hocam açıkçası kendimi tam buna hazır hissetmiyorum. Hani bakıldığında ne verebilirim diye düşündüğüm zaman çok bir şey verebileceğini düşünmüyorum (...)” (K15).

K27 kodlu katılımcı da aslında doğayı sevdiğini, bu konuda üzerine düşenleri yapması gerektiğinin farkında olduğunu ve çevre kuruluşuna üye olmak istediğini ancak çevre konusundaki eğitimini tamamladıktan sonra bu hususta harekete geçeceğini şöyle ifade etmiştir:

“İleride düşünüyorum (...) Şu an doğa temelli eğitim alıyorum o yüzden. Hani bunun meyvesini alıp birkaç çevre kuruluşuyla veya ne bileyim, sivil toplum kuruluşuyla devam etmek istiyorum. Çünkü doğayı seviyorum (...) O yüzden bunun için de benim üzerime düşeni yapmam lazım...” (K27).

K11 kodlu katılımcı ise çevre örgütlerinin kendilerini tanıtmaya ve üye olma konusunda ikna etme noktasında eksik kalmaları nedeniyle üye olmadığını şöyle aktarmıştır:

“(...) Çok fazla etkinlik göstermediler olma konusunda bize çok fazla bu konuda teşvik edilmedik (...) bir şey yapmadı bu yüzden üye olamadım” (K11).

Bazı katılımcıların ise çevre konusunda bireysel olarak veya çevre örgütüyle birlikte bir şeyler yapmak için üye olmayı gerekli görmedikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar üye olmasalar da bireysel olarak bir şeyler yaptıklarını veya çevre örgütüyle birlikte yapılan etkinliklere katıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda görüş bildiren K8 kodlu katılımcıya ait ifadeler şu şekildedir:

“Üye değilim ama zaman zaman çalışmalarını takip ediyorum (...) Yani elimden geldiğince hani tam net içerisinde aktif şekilde bulunamasam bile hani verilen yönergeleri takip etmeye çalışıyorum” (K8).

Çevreci örgütlere üye olmanın faydaları

Çevreci örgütlerle ilgili görüşler kategorisi altında yer alan bir diğer alt kod ise Çevreci Örgütlere Üye Olmanın Faydaları alt kodudur (Şekil 1). Çevreyle ilgili herhangi bir örgüte üyeliği bulunan katılımcılara bu tür bir örgüte üye olmanın ne gibi faydaları olduğu sorulduğunda katılımcıların büyük bir bölümü bu tür bir örgüte üye olmanın sürdürülebilir bir çevre için gerekli olan çevre bilincini kazandığını vurgulamıştır. Örneğin bir katılımcı bu konudaki düşüncelerini *“Çevre bilinci açısından bana bir şeyler daha kattığına inanıyorum...”* (K1), şeklinde ifade etmiştir. Çevre örgütüne üye olmanın çevre bilincine katkı sağladığını düşünen bir diğer katılımcıya ait ifadeler ise şu şekildedir:

“Bu şekilde kuruluşlara üye olanlar doğanın bilincinde olur. Yani dünyanın değerini bilir, her şeyin değerini bilir, israfa karşı olur, tasarruflu olur, tutumlu olur. Bu şekilde dünyanın ve evrenin ömrü uzar ve gelecek nesillere daha temiz bir dünya bırakabiliriz” (K23).

Bazı katılımcılar ise çevre konusunda birtakım bireysel faaliyetler yapmaktansa bir toplulukla birlikte bir şeyler yapmanın çevre sorunlarına karşı daha etkili olacağını düşündüklerini ve bu nedenle üye olduklarını ifade etmiştir. Örneğin K9 kodlu katılımcı bu konudaki düşüncelerini *“Yani bireysel olarak yaptığınız bir şey dense, bir toplulukla birlikte yapılan etkinlikler çok daha büyük ses getiriyor (...) etkisi daha uzun süreli ve daha büyük oluyor”* şeklinde ifade ederek çevre örgütleriyle birlikte yapılan etkinliklerin daha etkili olduğu üzerinde durmuştur. Benzer şekilde K16 kodlu katılımcı da çevre korumaya yönelik yapılması gerekenlerin bir bireyin tek başına üstesinden gelmesinin mümkün olmayan şeyler olduğunu ve bu nedenle bir çevre örgütüne üye olunursa yapılanların daha etkili olacağını belirtmiştir:

“(...) Doğayı korumak sadece benim görevim değil. Doğayı korumanın görevinin bütün insanlara ait olduğunu orada daha iyi hissediyorum ve birlikte daha iyi işler yapabileceğimizi düşünüyorum. Sonuçta bu tek bir insanın yapacağı ile olacak bir iş değil...” (K16).

Çevre örgütlerine üye olmanın faydalarına yönelik düşüncelerini bildirirken konunun duygusal yönüne değinen katılımcılar da vardır. Bu gruptaki katılımcılara göre bir çevre örgütüne üye olmak mutlu hissettiren ve keyif veren bir durumdur. Örneğin K20 kodlu katılımcı bir çevre örgütüne üye olmanın kendisine sağladığı faydaları üye olduğu çevre örgütünde yaptığı etkinliklerden yola çıkarak *“Toprakla uğraşmayı seviyorum. İnsan üstündeki kötü enerjileri attığını düşünüyorum. Hiç yoktan gidip bir toprağa, bir canlıya dokunmak çok güzel bir şey beni rahatlatıyor...”* şeklinde ifade ederek bu durumun kendisini psikolojik açıdan rahatlattığını belirtmiştir. Başka bir katılımcı da duruma ilişkin *“Kuruluşun içinde olmak ve o faaliyetlere elinizden geldiğince katılmak manevi açıdan çok rahatlatıyor...”* (K24) demiştir. Benzer şekilde bir diğer katılımcı da çevre örgütüne üye olup kendisi gibi düşünen insanlarla birlikte bir şeyler yapmanın vicdanını rahatlattığını ve kendisini iyi ve keyifli hissetmesine neden olduğunu şu sözlerle aktarmıştır:

“(...) İşte bunlar gerçekten yani insan vicdanını rahatlatan, insanı iyi hissettiren olaylar (...) Bana kattığı diğer bir şeyse yani sizin gibi düşünen insanlarla beraber olduğunuz, onlarla bir arada olduğunuz zaman gerçekten çok huzurlu hissediyorsunuz. Orada da tıpkı benim gibi düşünen (...) insanlarla bir arada olmak gerçekten keyif verici” (K2).

Diğer bazı katılımcılar ise bir çevre örgütüne üye olmanın kendilerini sosyalleştirdiğini ve sosyalleşme ve grupla bir şeyler yapma anlamında faydalı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda görüş bildiren bir katılımcıya ait ifadeler şu şekildedir:

“(...)Topluluktaki insanları kaynaştırma bakımından bazı sosyal faaliyetler yapılıyor, bunlardan ben şahsen çok memnunum. Sosyal anlamda fayda sağlıyor” (K4).

Çevreci örgütlerde gerçekleştirilen faaliyetler

Çevreci örgütlerle ilgili görüşler kategorisi altında yer alan bir diğer alt kod ise Çevreci Örgütlerde Gerçekleştirilen Faaliyetler alt kodudur (Şekil 1). Katılımcılar çevreci örgütlerde ağaç dikme, çöpleri temizleme, çevre konulu toplantılar, sosyokültürel etkinlikler ve yardım faaliyetleri yaptıklarını ifade etmiştir. Konuyla ilgili görüş bildiren bir katılımcıya ait ifade şu şekildedir:

"(...) Konya'da ağaçlandırma çalışmalarına katıldık okulumuzdaki çöp birikintilerinin toplanmasına yardım ediyoruz (...) yardım faaliyetlerimiz oluyor..." (K2).

Çevreci örgütlerde gerçekleştirilebilecek faaliyetlere ilişkin öneriler

Çevreci örgütlerle ilgili görüşler kategorisi altında yer alan bir diğer alt kod ise Çevreci Örgütlerde Gerçekleştirilebilecek Faaliyetlere İlişkin Öneriler alt kodudur (Şekil 1). Katılımcılara bir çevreci örgütte söz sahibi biri olmaları durumunda neler yapacakları sorulmuştur. Ders-eğitim-bilinçlendirmeye yönelik faaliyetler, çevre temizleme etkinlikleri, kanun-yaptırım-ödül vb. uygulamalar, ağaç dikme etkinlikleri, çevreyi koruma faaliyetleri, seminer-panel-sempozyum vb. düzenleme, tanıtım faaliyetleri, resmi makamları bilgilendirme ve yönlendirme toplantıları, yürüyüş-eylem-gösteri vb., bilimsel projeler hazırlama, kurum-kuruluşun çevreye hizmet etmesini sağlama, yardım-bağış vb. faaliyetleri, saha çalışmaları ve çevre sorunlarının tespiti katılımcıların ifade ettiği öneriler arasındadır.

Katılımcılar çevreci örgütlerde ders-eğitim ve bilinçlendirmeye yönelik faaliyetlerin yapılması gerektiğini yoğun olarak ifade etmişlerdir (Şekil 1). Katılımcılara göre çevreci örgütlerde yapılacak işlerin başında, çevreye yönelik ders-eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri yer almalıdır. Çünkü insanlar bu konuda eğitilmez ve bilinçlendirilmezse çevre ne kadar temizlenirse temizlensin, cezalar ne kadar fazla olursa olsun yapılanların hiçbirisi etkili olmayacaktır. Örneğin bir katılımcı bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

"(...) Özellikle eğitim ya eğitim konusu hani bilinç konusu çok önemli. Çünkü istediğiniz kadar doğayı temizleyin, denizi temizleyin işte sahilleri temizleyin eğer o söz konusu toplumda bir bilinç yoksa o temizlediğiniz şeyler günü kurtarmaya yönelik oluyor (...) o yüzden hani işin aslında köküne, sorunun kaynağına ulaşmak lazım. Ben eğitimden, çevre bilincinin kazandırılmasından geçtiğine inanıyorum (...) Hani cezai yükümlülükler getirebilirsiniz, biraz caydırıcı kurallar getirirsiniz. Eğitimle birlikte bu kuralların hani uygulanması biraz da etkili verimli olabilir" (K26).

Bazı katılımcılar bu tür kuruluşlarda çevreye yönelik ders-eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinin nasıl yapılması gerektiğine de değinmişlerdir. Bu hususta verilen eğitimin sadece teorik eğitimle kalmaması gerektiğini, insanların yaparak ve yaşayarak öğrenmelerine imkân veren, ilgi çekici ve keyif verici eğitim-öğretim etkinlikleriyle desteklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Örneğin bir katılımcı bu hususta şöyle demiştir: *"(...) Önce teorik eğitim sonrasında yoğun bir uygulamalı eğitim şeklinde ağaç dikimleri olsun, atık yönetim tesisleri olsun, su arıtma tesisleri bu şekilde hep geziler düzenlerdim"* (K10).

Benzer şekilde verilecek eğitimlerin öğrencilerin yaparak ve yaşayarak öğrenmelerine imkân veren, ilgi çekici ve keyif verici etkinliklerle desteklenmesi gerektiğini belirten bir diğer katılımcı konuya oldukça farklı bir bakış açısı getirmiştir. Ona göre bu tür kuruluşlarda yapılan eğitim ve öğretim faaliyetleri klasik eğitim materyalleriyle gerçekleştirilen bir eğitim olarak sınırlı kalmamalı, sanal gerçeklik teknolojileri gibi yeni teknolojiler de kullanarak insanların öğrendikleri şeyleri içselleştirmelerine imkân sağlamalıdır. Katılımcı bu durumu bir örnek üzerinden şöyle anlatmıştır:

"(...) İnsanları yapay bir ortamda çevre kirlenirse, hani elektrik o neydi onun adı üç boyutlu olarak bunu görebiliyoruz, yapay bir ortam oluşturuyoruz (...) Aslına bakarsanız bunu faal olarak insanla içselleştirmesi gerektiğini düşünüyorum (...) Yani çevreyi korumayı insan içselleştirmeli. Yani ben sadece eğitim alarak çevrenin farkında olamam ama bunu yaşamam gerekiyor, deneyimlemem gerekiyor. O yüzden de en küçük üyelerimizden en yetişkin üyelerimize kadar yaş aralığı fark etmeksizin bu deneyimi yaşatırım, açıkçası" (K21).

Çevreci örgütlerde yapılan eğitim ve öğretime yönelik faaliyetlerin büyük kitlelere hitap etmesi gerektiğini bu nedenle sosyal medya ve kitle iletişim araçları gibi araçların da kullanılması gerektiğini ifade eden katılımcılar da vardır. Örneğin K8 kodlu katılımcı bu durumu şöyle izah etmiştir:

"(...) Organizasyonların aslında ilk olarak büyük kitlelere hitap etmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bunu bir kişi, iki kişi yaparak değil, herkesin yapabileceği şekle getirmemiz gerekiyor (...) Bu yüzden reklamlar, sosyal medya günümüzde çok çok önemli (...) Sosyal medyaysa sosyal medya, kitaplarsa kitaplar dergiyse dergi. Hani insanların bizi görebileceği bir yerde olmamız gerektiğini düşünüyorum (...) Tabi aynı şekilde televizyon için de medya araçlarıyla da" (K8).

Katılımcıların çevreci örgütlerde yapılması gerektiğini ifade ettikleri bir diğer faaliyet ise çevreyi temizleme etkinlikleridir. Örneğin K1 kodlu katılımcı *"Mesela gruba üye arkadaşlarımızı toplayıp herhangi böyle çok pis gördüğümüz bir çevreyi temizlemeye gidebiliriz..."* diyerek çevre kuruluşlarında çevreyi temizlemeye yönelik faaliyetlerin yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Katılımcıların çevreci örgütlerde yapılması gerektiğini ifade ettikleri bir diğer faaliyet kanun-yaptırım-ödül benzeri uygulamalardır. Örneğin K16 kodlu katılımcı *“Ambalaj konusunda bazı katı kuralları getirebilirim. Geri dönüşüm kutusu konusunda yasalarla işte. Mesela bu katı kuralları nasıl olur; yasalar aracılığıyla olur...”* diyerek atık ve geri dönüşüm ile ilgili çevre kanunlarında düzenleme ve cezai yaptırımların getirilebileceğini ifade etmiştir. Katılımcıların bazılarına göre ise kanunlar aracılığıyla cezai yaptırımlar uygulamak tek başına yeterli değildir. Cezai yaptırımların yanı sıra çeşitli ödül ve teşvikler ile insanlar çevre konusunda duyarlı olmaya teşvik edilmelidir. Bu hususta görüş bildiren bir katılımcıya ait ifade şu şekildedir:

“Dediğim gibi en başta özellikle kanun yasa konusunda hani insanları (...) cezalandırmanın yanında ödüllendirme sistemi de koyardık (...) Mesela bir pil atarsın geri dönüşüm kutusuna sana bir şeker verir küçük, hani bu çocuk için çok güzel bir motivasyon olur. Hem ceza sistemini hem de ödül sistemini bir arada kullanırdım” (K15).

Katılımcılar bunlara ek olarak seminer-panel-sempozyum vb. düzenleme, çevreyi koruma faaliyetleri, tanıtım faaliyetleri, resmi makamları bilgilendirme ve yönlendirme toplantıları, yürüyüş-eylem-gösteri vb. düzenleme, saha çalışmaları, bilimsel proje hazırlama, kurum-kuruluşun çevreye hizmet etmesini sağlama, yardım-bağış ve benzeri faaliyetler, çevre sorunlarının tespiti gibi faaliyetlerin de yapılabileceğini önermiştir. Bu hususta görüş bildiren bazı katılımcılara ait doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Çevre korumayla ilgili uzman kişiler okula veya kurumun olduğu yere getirtilip insanlara konferans verdirilebilir, bir konuşmacı getirilip bilgilendirme yapılabilir” (K12),

“(...) Devlet büyüklerimizle de mesela bunlar için görüşmeler yapar ve onların da halkın görebileceği şekilde birkaç etkinliğe organizasyona bir şekilde gelmesini sağlayarak, onların da bir yol göstericiliği ile halkın da teşvik edilmesinin mümkün olabileceğini düşünüyorum” (K8),

“(...) Haftada bir kere olsun iki haftada bir kere olsun doğaya gidip çöp toplardık daha çok eylemselliğe odaklanırdım (...) büroda durmak yerine insanların doğaya, doğada çalışmalarını isterdim” (K7),

“Yeni projeler üretirdim. Devletimize TÜBİTAK aracılığıyla bu projeleri sunardım” (K3).

Çevre Korumayla İlgili Görüşler

Görüşmelerden elde edilen verilerden hareketle oluşturulan ikinci tema Çevre Korumayla İlgili Görüşler temasıdır. Bu tema altında çevre korumanın önemine yönelik görüşler, çevre korumada bireylere düşen roller ve görevler, Türkiye’de çevreyi korumaya ilişkin görüş ve öneriler adlı üç kategori (kod) oluşturulmuş ve her kategorinin altında ilgili alt kodlara yer verilmiştir (Şekil 2).

Çevre Korumanın Öneme Yönelik Görüşler

Çevre korumayla ilgili görüşler temasının ilk kategorisi (kodu) olan Çevre Korumanın Öneme Yönelik Görüşler kategorisine bakıldığında katılımcıların bu kategori altında, insan yaşamının devamının sağlanması ve doğal düzenin ve sistemin devamlılığının sağlanması alt kodlarıyla çevreyi korumanın niçin önemli olduğunu ifade etmişlerdir (Şekil 2).

İnsan yaşamının devamının sağlanması

Katılımcılara çevreyi korumanın niçin önemli olduğu sorulduğunda, İnsan Yaşamının Devamının Sağlanması alt kodunu yoğun bir şekilde vurguladıkları görülmektedir (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılar, çevreyi korumanın diğer canlıların yaşamları için öneminden ziyade özellikle insan hayatı üzerindeki etkisi ve önemi üzerinde durmuşlardır. Katılımcılara göre, çevreyi korumak insan yaşamının var olabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için oldukça önemli ve gereklidir, insan dışındaki doğal hayat insan olmasa da var olan bir durumdur, insan bilhassa kendi hayatı için çevreyi korumalıdır. Örneğin bir katılımcı çevreyi korumanın öneme ilişkin “(...) Çevreyi korumak, yaşamı korumaktır. Yaşamı korumak için de çevremizi korumalıyız” (K2), diyerek çevreyi korumayı insan yaşamını korumakla eşdeğer tutmuştur. Bu hususta görüş bildiren bir diğer katılımcıya ait ifadeler ise şu şekildedir:

“(...)Biz bir doğada yaşıyoruz ve insan olmadan da doğa, doğal çevre hayatını devam ettirebilir. Ama doğal çevre olmadığı sürece insanın hayatını devam ettirebilmesi çok çok zor (...) bir bakıma çevrenin iyi olma durumu bizi etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesi” (K8).

Doğal düzenin ve sistemin devamlılığının sağlanması

Katılımcıların çevreyi korumanın niçin önemli olduğunu belirtirken vurguladığı bir diğer alt kod ise Doğal Düzenin ve Sistemin Devamlılığının Sağlanması alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre çevreyi korumak yalnızca insan hayatı için değil, insan başta olmak üzere yeryüzünde yaşayan bütün canlıların yaşamlarının devamlılığının sağlanması için oldukça önemli ve gereklidir. İnsan da diğer canlılar gibi doğada hâlihazırda var olan bir sistem ve düzenin bir parçası olarak dünyadaki yerini almıştır. Mevcut düzen ve sistemin devamlılığı için çevreyi korumak zaruridir. Bu konuda görüş bildiren bir katılımcıya ait örnek ifade şu şekildedir:

“Çevreyi korumak gayet önemlidir. Çünkü insanla çevre sürekli bir karşılıklı etkileşim halindedir (...) Yine zaten doğal olarak zaten işleyen bir sisteme müdahale ettiğimiz için ve o sistemin parçası olarak yaşadığımızdan onu korumamız gayet önemlidir” (K11).

Çevre Korumada Bireylere Düşen Roller ve Görevler

Çevre korumayla ilgili görüşler temasının ikinci kategorisi (kodu) olan Çevre Korumada Bireylere Düşen Roller ve Görevler kategorisine bakıldığında katılımcıların bu kategori altında, çevre bilincini bireylere aşılama, atıkları toplama, ayrıştırma ve izole etme, kaynakları israf etmeden kullanma, çevreye zarar veren ürünlerin tüketimini azaltma, geri dönüşüm kutularını tercih etme, toplumsal yarar ve evrensel çıkarlar öncelenerek eylemlerde bulunma, çeşitli sivil toplum kuruluşlarına veya faaliyetlerine katılma, ağaçlandırma ve sulama faaliyetleri, çevre politikası geliştirme ve diğer önlemleri alma alt kodlarıyla çevreyi korumada bireylere düşen görev ve sorumlulukları ifade ettikleri görülür (Şekil 2).

Çevre bilincini bireylere aşılama

Katılımcılara çevreyi korumada bireylere düşen rollerin neler olduğu sorulduğunda Çevre Bilincini Bireylere Aşılama alt kodunu yoğun bir şekilde vurguladıkları görülmektedir (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre çevre bilincini bireylere aşılama, bireylerin çevre sorunlarının nedenlerini anlamalarına ve davranışlarını buna göre şekillendirerek çevresel farkındalığına sahip olmalarına imkân sağlar. Bu nedenle çevre bilincini bireylere aşılama çevreyi koruma konusunda yapılacakların en başında gelmelidir. Bireylere çevre konusunda gerekli bilinç aşılanarak bu bilinç nesilden nesile aktarılmalıdır. Örneğin K10 kodlu katılımcı bu hususta “(...)Yaşadığımız çevre ve şehrimiz konusunda komşumuz olsun, iş arkadaşlarımız olsun bu konularda onları da bilinçlendirmemiz gerekiyor” demiş, K6 kodlu katılımcı ise “Öncelikle bilinçlenmek (...) Ne bileyim bir kumsala gidip çöp toplamak ya da ışıkları kapatmak (...) Bunlar illaki önemlidir ama bunlardan ziyade bilinçlendirme çalışmaları yapmak, yani insanlara aslında o ışığı niçin kapatmaması gerektiğini ya da niçin kapatması gerektiğini öğretmek mesele diye düşünüyorum” diyerek her şeyden önce insanları bilinçlendirmekle ve niçin öyle davranması gerektiğini öğretmekle başlanması gerektiğini ve bilinçli bir bireyin kendisini ve çevresini düşünerek çevreye zarar vermeyeceğini ifade etmiştir:

“Çevre bilincine sahip bir insan (...) çevresini düşünebilen, çevresindeki insanları düşünebilen (...) sadece insanları değil o yaşam alanında bulunan hayvanları bitkileri bütün canlı organizmaları düşünebilen (...) kendisinin geleceğini veyahut çocuklarının neslini, çevresini (...) çocuklarının büyüyeceği ortamı da düşünür ve aslında çevreye zarar verecekse bile vermekten vazgeçer” (K6).

Bu hususta görüş bildiren bazı katılımcıların düşünceleri benzerdir. Çevre konusunda bilince sahip olmayan bir insanın aslında çevreye karşı yaptığı zararlı davranışların farkında olmadığını, ona çevre hakkında bir şeyler söylene, tavsiye edilse dahi anlamsızca sorgulayacağını ve reddedeceğini bu nedenle öncelikle çevreye yönelik bilincin aşılması gerektiğini ifade etmektedirler. Örneğin K5 kodlu katılımcı “Bir kere çevrenin ne kadar önemli olduğunu insanlara anlatmamız lazım, yani bilmeyen insanlara (...) Farkında olduğunu bilmeyen insan var, denize bir sürü atık atan insanlar var, sigara izmaritlerini atan insanlar var” diyerek aslında insanların yaptıklarının farkında olmadıklarını, bu nedenle çevre bilincini insanlara aktarmak gerektiğini belirtmiş, K9 kodlu katılımcı bu durumun nedenini “Her şeyin farkında olup hiçbir şey yapmamak tabii ki önemsiz ama bilinçsiz bir insana da suyu boşaltma diyemezsin. Neden? diye sorar. Anlatamazsınız yani bilinçsiz insana doğanın gücünde yok olduğunu” şeklinde açıklayarak çevreye yönelik bilince sahip olmayan bir bireyin kendisine söylenen her şeyi reddedeceğini bu nedenle öncelikle çevre bilinci kazandırılması gerektiğini belirtmiştir.

Çevre bilincinin bireylere aktarılması gerektiği konusunda görüş bildiren bazı katılımcılara göre, bu bilinci bireylere aktarmak için anlatmak yeterli değildir. Çevre bilincini bireylere tam olarak aktarmak ve aşmak için söylenen şeyleri bireylerin kendilerinin de yaparak örnek olmaları, bir rol model olmaları gerekmektedir. Örneğin K24 kodlu katılımcı bunu şöyle ifade etmiştir: “(...) Öncelikle bireysel olarak başlayabiliriz. Çünkü bizim çevremize en fazla katkı sağlayabileceğimiz şeyler rol model olmak. Önce kendimizi değiştirmeliyiz çünkü (...) başkalarına öğüt verip kendimiz yapmazsak bu bir şey kazandırmaz” (K24).

Bazı katılımcılar çevre bilincinin bireylere aktarılması gerektiğini ifade ederken kendilerinin de günlük hayatlarında bu duruma yönelik bazı davranışlar yaptıklarını belirtmişlerdir. Örneğin bazı katılımcılar çevreye zararlı davranışlar gösteren insanları gördüklerinde uyardıklarını “Hani gerektiğinde insanları gördüğüm zaman çevreye çöp atan ya da ne bileyim böyle zararlı şeyler yapan, onları uyarıyorum (...)” (K12, K15, K18, K26), şeklinde ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise çevresini bilgilendirdiğini, “Mesela ailem dediğim gibi bilinçli olmadığı için annelere anlatıyorum. Anne bunları bu şekilde geri dönüştürebiliriz ve evde geri dönüştürülecek bir şey varsa hani bunları bu şekilde atabiliriz şeklinde bilgilendiriyorum” (K8, K17), diyerek ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise kendilerini geliştirmeye çalıştıklarını “(...) Bazen bir şeyler okumaya çalışıyorum. Hani bilincim artar diye” (K14, K17), şeklinde ifade etmişlerdir. Bu husustaki düşüncelerini aktarırken stajyer olduğunu ve derslerinde öğrencilere çevre bilincini kazandırmaya yönelik etkinlikler yaptığını, çevresindeki insanlarla çevresel konular üzerine tartıştığını ve çevresine örnek olduğunu aktaran bazı katılımcılar da vardır. Bir katılımcıya ait örnek bir ifade şöyledir:

“Onlara bu konulardan bahsederek mesela yerlere çöp atmamaları gerektiğini, işte gelecek nesiller için su israfı yapmaması, gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak için böyle birkaç sözle ya da videolarla onların neleri yapıp yapmaları gerektiğini onlara göstermeye çalışıyorum” (K3).

Atıkları toplama, ayrıştırma ve izole etme

Katılımcılara çevreyi korumada bireylere düşen rollerin neler olduğu sorulduğunda vurguladıkları bir diğer konu Atıkları Toplama, Ayrıştırma ve İzole Etme alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre çevreyi korumak için çevreye zarar verebilecek her çeşitten atığı-çöpü gelişigüzel doğaya bırakmamak, gerekli ayrıştırma ve izole kurallarına uyarak çöp kutusu gibi atık toplama yerlerine bırakmak gerekmektedir. Katılımcılar bununla da sınırlı kalınmamasını doğada hâlihazırda bulunan atıkların toplanması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu hususta görüş bildiren katılımcılar özellikle belli başlı noktalar üzerinde önemle durmuşlardır. Örneğin K12 kodlu katılımcı en başta çevreyi temiz tutmak gerektiğini “(...) Çevremizi en başta tabii ki temiz tutmalıyız” (K12), şeklinde ifade etmiştir. Bazı katılımcılar ise çöpleri yerlere atmamak gerektiğini “En basitinden yere çöp bile atmazsak bunu, çok güzel çevreyi korumuş oluruz” (K5, K19, K20, K24), diyerek dile getirmişlerdir. Çöpleri ayrıştırarak çöp kutusuna atmak gerektiğini ifade eden bazı katılımcılara ait doğrudan alıntılar ise şöyledir:

“İşte çöplerimizi ayrıştırarak atmak vesaire bunların olabileceğini düşünüyorum” (K8),

“(...) Çöpe çöp atmak falan. Onlar tabii ki yapılması gereken şeyler. Çünkü insanları görüyoruz. Kimse bunun şeyi farkında değil, eline geldiğini yere atıyor yani” (K24).

Çöp atma konusuna değinen katılımcılardan bazıları bu sorunu yalnızca basit bir problem olarak değerlendirmemiştir. Örneğin K20 kodlu katılımcı yerlere çöp atma sorununu yediden yetmişe toplumun her kesiminden bireyin katkıda bulunduğu kanayan bir sorun olarak gördüğünü şu şekilde dile getirmiştir: “En başta yerlere çöp atmamak diyebilirim. Çünkü yediden yetmişe hepimizin en büyük sorunu kaç yaşında olursak olalım yani çevreye çok zarar veriyoruz. Elimizdeki çöpü çöp kutusuna atmaktan bile aciz bir toplumuz. Bu kanayan yaramız diyebilirim” (K20).

K15 kodlu katılımcı da gelişigüzel bir şekilde doğaya bırakılan çöplerin, doğadaki ayrışma süresinin oldukça uzun zaman aldığını ve topraktan, ağaca, havaya kadar birçok şeyi kötü bir şekilde etkilediğini şu şekilde aktarmıştır:

“Çöpler hani bakıldığında, doğada yıllarca sürüyor çözülmesi. Hayır; bu da doğaya, toprağa bir süre sonra zarar veriyor. Ne bileyim o toprak bir süre sonra kirlenmeye zehirlenmeye başlıyor (...) Toprakta çıkan şeyler ağaca da zarar veriyor. Bu da çevre kirliliğine yol açıyor...” (K15).

Çevreyi korumak için bireylere düşen görev ve sorumlulukları ifade ederken az önce bahsedilen hususlardan farklı olarak atık yağları suya karıştırmamak ve plastik atıkları doğaya atmamak gerektiğini belirten katılımcılar da vardır. Bu katılımcılara ait ifadelerden bazıları şöyledir:

“Neler yapmalıyız, kısaca çevreyi aslında temiz tutmalıyız, plastik olsun, atıkları doğaya atmamız gerekiyor” (K7),

“Mesela yağları bile lavabodan döküyorlar bu o kadar fazla suları kirletiyor ki” (K5).

Çevreyi korumak için atıkları toplama, ayrıştırma ve izole etmenin gerekli olduğunu ifade eden katılımcılardan bazıları kendilerinin de günlük hayatlarında bu duruma yönelik bazı davranışlar yaptıklarını belirtmişlerdir. Örneğin bazı katılımcılar yerlere çöp atmadıklarını “Günlük hayatımda genellikle en başta söylenebilecek şeylerden bir çöpü yere atmıyorum” (K2, K3, K7, K12, K15, K19, K23), şeklinde ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise çöp kutusu bulana kadar çöplerini ceplerinde veya çantalarında taşıdıklarını “Hani benim bir çöpüm olsa diyelim dışarıda olayım. Çöp kutusu bulsam bile ya çantama atarım ya cebime atarım ama kesinlikle yere atmam (...) Kesinlikle gıda atıklarını çöpe atarım” (K13, K14, K17, K22, K23, K26, K28), diyerek dile getirmişlerdir. Piknik alanında, toprak yüzeyinde veya herhangi bir yerde gördükleri çöpleri topladıklarını, çöplerini ayrıştırdıklarını ve çöplerini çöp kutusuna attıklarını ifade eden bazı katılımcılar da bulunmaktadır:

“Piknik gibi organizasyonlara gittiğimde kesinlikle pikniğin ardından bulunduğum alandaki çöpleri toplamaya çalışıyorum” (K6),

“(…) Genelde böyle gördüğüm büyük çöpleri veya gözüme çarpan çöpleri yerden topluyorum, mesela bizim, benim yaşadığım yerde” (K2, K3, K23),

“Çöplerimi ayrıştırmaya çalışıyorum bunlar benim yapabildiğim şeyler” (K8, K11, K14),

“Bireysel olarak çevre korumaya yönelik en fazla aklıma gelen şu an çöp atmama yerlere, çöpü çöp kutusuna atarım” (K1, K3, K7, K13, K24).

Ayrıca bazı katılımcılar atık yağları lavaboya dökmediklerini ve atık yağları içeren atıklarını ayrıştırdıklarını günlük hayatta yaptıkları davranışlar arasında belirtmişlerdir. Bu hususta görüş bildiren bazı katılımcılara ait ifadeler şu şekildedir:

“Ben işte mesela hiç öyle etrafa atıklarımı atmam yağ olacağı zaman yağları vs. bir yerde biriktiririz biz dökmeyiz asla, asla suya dökmeyiz” (K5, K8, K10, K14, K17, K24),

“Lavabolara atık yağları dökmemeye çok çok önem gösteriyorum çünkü bir damla atık yağ bile çok çok fazla suyu kirletebiliyor bunlara önem gösteriyorum çöplerimi ayrıştırmaya çalışıyorum bunlar benim yapabildiklerim” (K8, K11, K14).

Kaynakları israf etmeden kullanma

Katılımcıların vurguladıkları bir diğer alt kod Kaynakları İsraf Etmeden Kullanma alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre çevreyi korumak için her şeyden önce tüketimi azaltmak ve kaynakları doğru ve bilinçli kullanmak gereklidir. Örneğin K21 kodlu katılımcı bu husustaki düşüncelerini “Bize düşen en temel görevi ben tüketimi azaltmak olarak görüyorum” şeklinde aktarmıştır. Bir başka katılımcı ise “İşte mesela gereksiz elektrik kullanıyoruz ya da gereksiz su kullanıyoruz. Kaynaklarımızı yanlış kullanıyoruz. Bunlar hem vatandaş olarak bize zarar, hem ülkemize zarar, devletimize zarar. Bu yüzden bize düşen rollerde kaynaklarımızı düzgün ve gerekli şekilde kullanan önemli bence bunu yapabiliriz” (K12), diyerek elektrik ve su gibi sıklıkla kullandığımız kaynakları boş yere harcamamız gerektiğini, bundan bireysel olarak ve ülke olarak olumsuz etkilendiğimizi belirtmiştir. K19 kodlu katılımcı ise diğerlerinden farklı olarak fosil yakıt kullanımını azaltmak gerektiğini söylemiştir: “Zarar vermemek için kendi kullandığımız fosil yakıt türevlerini azaltabiliriz israftan kaçınabiliriz” (K19).

Çevreyi korumak için elektrik ve su gibi kaynakları israf etmeden, tasarruflu bir şekilde kullanmak gerektiğini belirten bazı katılımcılar bunun için neler yapılması gerektiğini de ifade etmişlerdir. Örneğin K10 kodlu katılımcı elektrik ve su gibi kaynakları tasarruflu tüketmeye yönelik davranışlara kendi evlerimizden başlamamız gerektiğini “Bize düşen rol bilinçli bir birey olarak çevremizi korumak ve öncelikle (...) evimizden başlayarak işte elektrik tasarrufu, su tasarrufu...” şeklinde belirtmiş, K5 kodlu katılımcı ise duşta beş dakika bile daha az durulmasının ciddi bir su tasarrufu sağlamaya imkân verdiğini “(...) Duşta 5 dakika bile daha az dursan kaç litre su tasarruf etmiş oluyorsunuz” diyerek ifade etmiştir.

Çevreyi korumak için kaynakları israf etmeden kullanmak gerektiğini ifade eden katılımcılardan bazıları kendilerinin de günlük hayatlarında bu duruma yönelik bazı davranışlar yaptıklarını belirtmişlerdir. Örneğin bir katılımcı kaynakları israf etmeden, tasarruflu bir şekilde kullandığını “(...) Herhangi bir kaynağı sudur veya ısınma kaynaklarıdır. Bunları israf etmemek yolunda çalışmalar sürdürüyorum. Bunlar aslında günlük rutinler. Çok basit hareketler ama herkesin yaptığı takdirde gerçekten fark edecek fark yaratacak şeyler olduğuna inanıyorum” (K4), diyerek ifade

etmiştir. Bir başka katılımcı su tasarrufu sağlamak için duşta daha az süre kaldığını *“Mesela su kullanımına çok dikkat ederim böyle duşta saatlerce kalmam”* (K5), şeklinde aktarmıştır. Ayrıca kurutma makinelerini kullanmadığını ve elektrikli araç ve gereçleri kullandıktan sonra fişlerini çektiğini, lambaları boş yere açık tutmadığını ve gereksiz elektrik ve su kullanımının önüne geçme konusunda çaba sarf ettiğini ve tasarruflu ampulleri kullandığını dile getiren bazı katılımcılar da vardır. Bu konuda görüş bildiren bazı katılımcılara ait doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Ben açıkçası kurutma makinelerini mesela hayatımdan çıkardım, saç kurutma makinesi olsun ya da çamaşır kurutma makineleri. Elektrikli eşyaların da işim bittiği anda fişlerini çekiyorum” (K8),

“Ya ben enerji tüketmeyi çok sevmeyen birisiyim zaten ışıkları boş yere açık bırakmam veya kitap okuyorsam bile masa lambam da okurum. Suyu boş yere akıtmamaya özen gösteririm” (K9, K14).

Çevreye zarar veren ürünlerin tüketimini azaltma

Katılımcıların çevre korumada bireylere düşen rolleri ifade ederken vurguladıkları bir diğer alt kod ise Çevreye Zarar Veren Ürünlerin Tüketimini Azaltma alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre çevreyi korumak için çevreye zarar veren ürünlerin tüketimi kontrol altına alınmalı, mümkün mertebe kullanımından kaçınılmalıdır. Katılımcılar pet şişe gibi plastik ürünlerin çevreyi kirlettiği, parfüm, deodorant gibi ürünlerin özellikle atmosfere ciddi zararlar verdiği üzerinde önemle durmuş ve bu yüzden kullanılmamaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu hususta görüş bildiren bazı katılımcılara ait ifadeler şöyledir:

“Deodorant kullanmamak” (K9),

“Plastik kullanmamalıyız, mesela (...) plastiği azaltmamız gerekiyor, yani neler yapmamalıyız kısacası hani çevreyi temiz tutmalıyız” (K7).

Çevreyi korumak için çevreye zararlı ürünlerin tüketilmemesi gerektiğini ifade eden bazı katılımcılar bu durumu kendi yaşamlarından örnekler vererek açıklamışlardır. Örneğin bazı katılımcılar geri dönüşüme elverişli olan ürünleri tercih ettiklerini *“Geri dönüştürülebilir ürünler satın alıyorum”* (K11, K23) şeklinde ifade etmişlerdir. K8 kodlu katılımcı deodorant kullanmadığını *“Basit bazı şeyleri deodorant kullanmamak vesaire, bunları hani bunları yaptığımda hem kendimi daha iyi hissediyorum”* (K8) diyerek belirtmiş, K15 kodlu katılımcı ise parfüm seçiminde dikkatli davrandığını ve görece daha az zararlı olanını tercih ettiğini *“Mesela parfüm kullanırken de böyle çok zararlı tarzda parfümler kullanmamaya çalışıyorum”* (K15), şeklinde ifade etmiştir. Bazı katılımcılar ise kullan-at kültürüne karşı olduklarını ve plastik tabak-bardak, poşet gibi tek kullanımlık ürünler yerine camdan yapılmış ürünler ve bez torba gibi uzun süreli kullanıma imkân veren ürünleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bu husustaki söylemleri şöyledir:

“Kullan-at kültürünü benimsemiyorum. Bazen yanımda kahve içmek için cam bardak taşıdığım oluyor veya işte şeyleri genelde cam şişe alıyorum, plastik değil veya hazır yemek söylediğimde artık restoranlarda şey seçeneği oluyor, doğayı koruyalım, onu seçiyorum” (K16),

“(...) Elimden geldiğince plastikten, poşetten uzak durmaya çalışıyorum. Market alışverişlerinde poşet yerine bez çanta kullanmaya çalışıyorum. Plastik su şişesi yerine (...) uzun süreli kullanabileceğim bir cam şişesi kullanıyorum” (K25).

Çevreyi korumak için plastik bardak gibi ürünleri kullanmadığını ifade eden katılımcılardan bazıları bu durumun nedenlerine de değinmiştir. Örneğin K18 kodlu katılımcı *“(...) Özellikle hani bu kâğıt bardaklar yerine, çünkü onların bildiğim kadarıyla bir balmumu şeyleri var kaplamaları var (...) Çünkü ayrıştırılması imkânsız hale getiren maddeler onun yerine daha çok hani cam bardak tercih ediyorum”* diyerek plastik bardak gibi ürünlerin içerisinde geri dönüştürülmesini engelleyen özel kaplamalar bulunduğunu bu nedenle plastik bardak gibi ürünler yerine cam olanlarını tercih ettiğini belirtmiştir.

Geri dönüşüm kutularını tercih etme

Katılımcıların çevre korumada bireylere düşen rolleri ifade ederken vurguladıkları bir diğer alt kod ise Geri Dönüşüm Kutularını Tercih Etme alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre çöpler doğrudan çöp kutularına atılmamalı, bunun yerine geri dönüşüm kutuları tercih edilmeli ve atıkların yeniden kullanıma sunulması sağlanmalıdır. Örneğin bir katılımcının bu husustaki görüşleri şöyledir:

“Örnek vermek gerekirse çöpleri değil yere aslında çöp kutusuna dahi atmamalıyız. Geri dönüşüm alanlarında çöplerimizi ayırarak bunları sınıflarına ayırarak geri dönüşüme gitmesini sağlamalıyız, kullanmadığımız eşyaları değerlendirmeliyiz” (K3).

Çevreyi korumak için geri dönüşüm kutularının tercih edilmesi gerektiğini bazı katılımcılar kendi yaptıkları davranışlar üzerinden aktarmışlardır. Örneğin K24 kodlu katılımcı atık yağlarını lavaboya dökmeyip biriktirdikten sonra çöpe attığını ancak bunun yanlış olduğunu geri dönüşüm kutularının tercih edilmesini şöyle aktarmıştır:

“(...) Şey böyle yağlı şeyleri şeye dökmüyorum, mesela lavaboya dökmüyorum. Onları bir şey de biriktiriyorum. Elimden geldiğince biriktirmeye çalışıyorum. Ondan sonra onu bütün olarak saklıyorum, saklayıp onu çöpe atıyorum. Ama işte bu da bir yanlış. Çünkü onu gerekli yerlere vermek lazım dönüştürmek için” (K24).

Toplumsal yararlar ve evrensel çıkarlar öncelenerek eylemde bulunma

Katılımcıların çevre korumada bireylere düşen rolleri ifade ederken vurguladıkları bir diğer alt kod ise Toplumsal Yararlar ve Evrensel Çıkarlar Öncelenerek Eylemde Bulunma alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre bireyler yalnızca kendilerini ve bugünlerini düşünerek çevreye karşı bencilce davranış göstermemelidirler. Herhangi bir davranışta bulunmadan önce dünyada yaşayan bütün canlıları da düşünmeli, bugün veya gelecekte onların da yaşamak için bu dünyaya ihtiyaç duyacaklarının farkında olmalıdırlar. Bu nedenle çevreye karşı çeşitli faaliyetlerde bulunurken yalnızca kendilerini düşünerek değil, toplumsal yararları ve evrensel çıkarları gözeten eylemlerde bulunmalıdırlar. Bu hususta görüş bildiren bazı katılımcılara ait ifadeler şu şekildedir:

“(...) Sadece biz yaşamıyoruz, çevrede. Bizden farklı insanlar eşimiz dostumuzda yaşıyor (...) Sadece işte kendi yaşadığı bölgeyi önemsemek, onun dışındaki yerleri çok fazla umursamamak yapılmaması gereken bir şey. Çünkü çevre bir bütündür” (K26),

“İlk olarak doğru bildiğimizden bireysel doğru dediklerimizi gerçekleştirmemeliyiz (...) Bireysel çıkarlarımız için, herhangi bir şekilde çevreye zarar vermemeliyiz (...) O anın ihtiyaçlarına karşılık verebilmek amacıyla hareketlerde bulunmamalıyız” (K6).

Çeşitli sivil toplum kuruluşlarına veya faaliyetlerine katılma

Katılımcıların çevre korumada bireylere düşen rolleri ifade ederken vurguladıkları bir diğer alt kod ise Çeşitli Sivil Toplum Kuruluşlarına veya Faaliyetlerine Katılma alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre çevre korumak için bir grup veya toplulukla birlikte bir şeyler yapmalı bu nedenle çevreyle ilgili çeşitli sivil toplum kuruluşlarına veya faaliyetlerine katılmalıyız:

“Hem katkı sağlamalıyız topluluklara, katılmalıyız (...) Bireysel istek ve katılım çok önemli bir nokta diye düşünüyorum” (K4),

“(...) Çevreyi korumak için (...) Çevre örgütlerine, sivil toplum kuruluşlarına kaydolabiliriz, bunları yapabiliriz” (K22).

Ağaçlandırma ve sulama faaliyetleri

Katılımcıların çevre korumada bireylere düşen rolleri ifade ederken vurguladıkları bir diğer alt kod ise Ağaçlandırma ve Sulama Faaliyetleri alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre ağaçlandırma faaliyetleri yaparak yeşil alanları artırmak, çevreyi korumak için bireylere düşen görev ve sorumluluklar arasındadır. Bireyler özellikle büyük şehirlerde ve betonlaşmanın görüldüğü diğer yerlerde yeşil alanların sayısını artırmaya ve mevcut yeşil alanları korumak için sulamaya özen göstermelidirler. Bu hususta görüş bildiren bazı katılımcılara ait ifadeler şöyle verilebilir:

“Kesinlikle, yeşil alanları artırmamız gerekiyor” (K5),

“Örnek vermek gerekirse, ağaçları kesiyoruz yerine yenilerini ekmiyoruz. Etrafı betonlaştırıyoruz. Tarım arazilerine. İşte yeni şehirler kuruyoruz. Aslında bunları yapmamamız gerekiyor mesela” (K3).

Ayrıca, K2 kodlu katılımcı *“Ağaçları ve çimenleri sulamaya özen gösteriyorum.”* diyerek; K8 kodlu katılımcı *“Ağaç dikmek veya hani fidan bağışlamak bu tarz şeylere önem veriyorum”* diyerek kendilerinin de bu davranışları yaptıklarını belirtmişlerdir.

Çevre politikası geliştirme

Katılımcıların çevre korumada bireylere düşen rolleri ifade ederken vurguladıkları bir diğer alt kod ise Çevre Politikası Geliştirme alt kodudur (Şekil 2). Katılımcılara göre bireyler ceza, kanun vb. gibi uygulamalardan çekinmektedir. Bundan dolayı çevreyi korumak için bu tür uygulamaları da kapsayan bir çevre politikasının olması gerekmektedir. Toplum içerisinde yaşayan bireyler bunun oluşması için gereken çabayı göstererek ihtiyaç duyulan etkiyi yaratabilmelidir. Bu hususta görüş bildiren bazı katılımcılara ait ifadeler şöyledir:

“Biz bireysel olarak devlet politikasına illaki etki edebiliriz, sesimizi duyurabiliriz” (K6),

“Devlet ise bu toplumsal konuya her dair dikkat çekecek adımlar atmalı. Hatta çevreyi koruma bir devlet politikası sayılması bile gerekiyor” (K25).

Diğer önlemleri alma

Katılımcıların çevre korumada bireylere düşen görev ve sorumlulukları ifade ederken diğer alt kodlar altında değerlendirilmeyen az sayıda katılımcı tarafından ifade edilen görüşler Diğer Önlemleri Alma alt kodu altında toplanmıştır. Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre dijital veri kirliliğini önleme, çevreye özen gösterme, karbon ayak izini küçültme, hava kirliliğinin önüne geçme, bireysel araç kullanımını azaltma çevreyi korumak için bireylere düşen görev ve sorumluluklar arasındadır.

Bu hususta yer alan ifadeler arasında özellikle K16 kodlu katılımcının dikkat çektiği nokta oldukça önemlidir. Diğer katılımcıların aksine katılımcı oldukça farklı bir hususa dikkat çekmiş ve elektronik posta kutularında gereksiz yere tutulan postaların da depolanması için fiziksel bir kaynağa ve elektrik enerjisine ihtiyaç duyduğunu, bu nedenle çevreye zarar verdiğini ve silinmesi gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Örneğin ben bu sene dijital veri kirliliğini de öğrendim, bu zamana kadar onu da bilmiyordum. Mail tutuyordum msn veya gmailimde. O mailler bir yerde depolandığı içine sürekli enerjiye ihtiyaç oluyorum...” (K16).

Türkiye’de Çevreyi Korumaya İlişkin Görüş ve Öneriler

Çevre korumayla ilgili elde edilen bulgular temasının üçüncü ve son kategorisi (kodu) olan Türkiye’de Çevreyi Korumaya İlişkin Görüş ve Öneriler kategorisine bakıldığında katılımcıların bu kategori altında, çevreyle ilgili projeler ve uygun politikalar üretme, çevreyi temiz tutma ve gelecek nesillere temiz bir çevre bırakma, eğitimlerin yaygınlaştırılması ve toplumsal bilincin artırılması, çevreyle ilgili faaliyetlere katılımların artırılması ve çevreyle ilgili yatırımların teşvik edilmesi alt kodlarıyla Türkiye’de çevreyi korumaya ilişkin yapılan faaliyetlere yönelik öneri ve düşüncelerini ifade ettikleri görülmektedir (Şekil 2).

Çevreyle ilgili faydalı projeler ve uygun politikalar üretme

Katılımcıların Türkiye’de çevre korumaya yönelik faaliyetlere ilişkin görüş ve düşüncelerini aktarırken Çevreyle İlgili Projeler ve Uygun Politikalar Üretme alt kodunu yoğun bir şekilde vurguladıkları görülmektedir (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılar, genel itibarıyla Türkiye’de çevre korumaya yönelik yapılan faaliyetlerin yeterli olmadığını ifade etmiş ve çevreyle ilgili faydalı projeler ve uygun politikalar üretilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu hususta düşüncelerini belirten bir katılımcıya ait örnek ifade şöyledir:

“Şöyle söyleyebilirim. Türkiye’de tabii çevreyi korumak için evet çalışan bazı sivil toplum kuruluşları var. Ondan sonra vakıflar var, dernekler var, gönüllü çalışanlar var ama bu çalışanlar ve toplum kuruluşları belli bir yere kadar adım atabiliyorlar. Çünkü yapabilecekleri şeyler sınırlı ister istemez. Bu yüzden çevre için yapılması gerekenler bir devlet politikası olmalıdır. Yani devlet eliyle devlet organıyla yapılması gerektiğini düşünüyorum” (K25).

Çevreyi temiz tutma ve gelecek nesillere temiz bir çevre bırakma

Katılımcıların Türkiye’de çevre korumaya yönelik faaliyetlere ilişkin görüş ve düşüncelerini aktarırken vurguladıkları bir diğer alt kod Çevreyi Temiz Tutma ve Gelecek Nesillere Temiz Bir Çevre Bırakma alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılar Türkiye’de çevre korumaya yönelik yapılan faaliyetleri değerlendirirken çevreyi temiz tutmanın ve gelecek kuşaklara temiz bir çevre bırakmanın oldukça önemli olduğu üzerinde durmuş ve Türkiye’de bu hususta yapılan çalışmaların eksik veya yetersiz olduğunu ve bu duruma yönelik çeşitli faaliyetlerin yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu hususta düşüncelerini belirten bazı katılımcılara ait ifadeler şu şekildedir:

“Bence biraz yetersiz. Şöyle çevremize biraz baktığımız zaman ne bileyim böyle o herhangi bir ormanlık alanda olsun bir mesire alanında olsun bir şey olsun. Yani çevremiz hiç görmek istemediğimiz manzaralar var. Bununla ilgili bir çözüm üretilmedi” (K1),

“(...) Çok fazla şey var, çevre kirliliği var ülkede, yani hiç ayak basmayan yerlerde bile, mesela bir arabanız bozuldu diyelim (...) bir yol güzergâhının ortasındasınız (...) orada bile insanların ayak bastığı her yerde bir çöplük görüyorsunuz ve bu da nasıl bir çevre koruma anlayıştır bilmiyorum ama bence yetersiz (...) Bu çevre bize miras bırakılmadı. Biz sadece bu çevreyi korumakla ve gelecek nesli bu çevreyi yaşanabilir halde bırakmakla sorumluyuz...” (K24).

Eğitimlerin yaygınlaştırılması ve toplumsal bilincin artırılması

Katılımcıların Türkiye’de çevre korumaya yönelik faaliyetlere ilişkin görüş ve düşüncelerini aktarırken vurguladıkları bir diğer alt kod Eğitimlerin Yaygınlaştırılması ve Toplumsal Bilincin Artırılması alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılara göre Türkiye’de çevre korumaya yönelik çeşitli faaliyetler

yapılmakta ancak insanların çevre konusunda yeterince eğitim ve bilince sahip olmamasından dolayı tam anlamıyla etkili olmamaktadır. Bu nedenle çevre korumaya yönelik çeşitli uygulamalar yapılırken bununla birlikte toplumu çevre konusunda eğitme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Örneğin bu hususta görüş bildiren K24 kodlu katılımcı çeşitli yerlerde geri dönüşüm kutularının yer aldığını ancak insanların bu hususta yeterince bilgi ve bilince sahip olmadığından dolayı geri dönüşüm kutularının amacına uygun bir şekilde kullanılmadığını ve bu nedenle insanların eğitilmesi gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“En başta eğitim verilmeli ve okullara ve dışarıya geri dönüştürme şeyleri koymaları lazım. Ama ben görüyorum bazı yerlerde geri dönüştürme kutuları var ama insanlar böyle önemsemeden mesela şişe konulması gereken yerlere işte gidiyor başka şeyler atıyor mesela değişik şeyler atıyor, o da eğitimden geçiyor. Onu ilk önce neden bunu buraya koymamız gerektiğini anlatmak lazım (...) Eğer onu ona kabul ettirebilirsek tabi ki oda üzerine düşen sorumluluğu yapacaktır diyorum. O yüzden çevre eğitimi konusunda yetersiziz” (K24).

Çevreyle ilgili faaliyetlere katılımların arttırılması

Katılımcıların Türkiye’de çevre korumaya yönelik faaliyetlere ilişkin görüş ve düşüncelerini aktarırken vurguladıkları bir diğer alt kod Çevreyle İlgili Faaliyetlere Katılımların Arttırılması alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılar Türkiye’de çevre korumaya yönelik yapılan faaliyetleri değerlendirirken çevreyle ilgili faaliyetlere katılımların arttırılması gerektiğini özellikle belirtmiş ve insanların bu konuda teşvik edilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu konuda görüş bildiren bir katılımcıya ait ifadeler şöyledir:

“Birçok faaliyet ve topluluk olduğunu biliyorum fakat dediğim gibi bireysel katılım, isteklilik, gönüllülük bunlar biraz eksik (...) En başta dediğim gibi ülke politikası bakımından bunlara destek de çok önemli. Bu yönde eksik olduğunu düşünüyorum” (K4).

Çevreyle ilgili yatırımların teşvik edilmesi

Katılımcıların Türkiye’de çevre korumaya yönelik faaliyetlere ilişkin görüş ve düşüncelerini aktarırken vurguladıkları bir diğer alt kod Çevreyle İlgili Yatırımların Teşvik Edilmesi alt kodudur (Şekil 2). Bu alt kod altında görüşleri değerlendirilen katılımcılar Türkiye’de çevre korumaya yönelik yapılan faaliyetleri değerlendirirken çevreyle ilgili ekonomik yatırımların teşvik edilmesi gerektiğini özellikle belirtmiştir. Katılımcılara göre çevreyi korumak ekonomik çıkarlardan çok çok önemlidir. Ancak çevreyle ilgili ekonomik yatırımlar teşvik edilir ve desteklenirse bu ikisi bir arada sağlanmış olur. Bu konuda düşüncelerini ifade eden bir katılımcıya ait görüş şu şekildedir:

“(...) Politikalar ülkeye fayda sağlayacak şekilde tasarlandığı için bu daha çok ekonomik alandaki düzenlemeler şeklinde görülebiliyor. Fakat aslında bazı şeylerin tasarrufundan ziyade, bazı çevresel unsurların korunması ülkeye asıl fayda sağlayacak şeylerdir (...) Yani ekonomik faaliyetlere verilen önemden ziyade çevreyi korumanın bu anlamda yatırımlar yapmanın daha önemli olduğunu düşünüyorum (K4).

Son olarak araştırmada elde edilen bulguların özeti Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2: Araştırmanın Tema, Kategori-Kod ve Alt Kodlarına İlişkin Bilgiler

Tema(lar)	Kategori-Kod(lar)	Alt Kod(lar)
Çevreyle İlgili Görüşler	Katılımcıların Çevre Kavramına Bakışları	İnsan ve Diğer Canlıların Yaşamını Etkileyen Faktör Karşılıklı Etkileşimde Bulunulan Bir Yaşam Alanı Sınırlandırılmayacak Kadar Geniş Bir Alan Doğal Çevre ve Unsurları Kültürel Bir Faktör
	Çevre Derslerinin Önemi	Sorumlulukları Hatırlatma ve Bilinçlendirme İşlevi Çevreyi Koruma Uygulama ve Pratikte Kolaylık Sağlama
	Çevreci Örgütlerle İlgili Görüşler	Çevreyle İlgili Bilinen Örgütler Çevreci Örgütlere Üye Olma Durumu Çevreci Örgütlere Üye Olmama Nedenleri Çevreci Örgütlere Üye Olmanın Faydaları Çevreci Örgütlerde Gerçekleştirilen Faaliyetler Çevreci Örgütlerde Gerçekleştirilebilecek Faaliyetlere İlişkin Öneriler
Çevre Korumayla İlgili Görüşler	Çevre Korumanın Önemine Yönelik Görüşler	İnsan Yaşamının Devamının Sağlanması Doğal Düzenin ve Sistemin Devamlılığının Sağlanması
	Çevre Korumada Bireylere Düşen Roller ve Görevler	Çevre Bilincini Bireylere Aşılama Atıkları Toplama, Ayrıştırma ve İzole Etme Kaynakları İsfraf Etmeden Kullanma Çevreye Zarar Veren Ürünlerin Tüketimini Azaltma Geri Dönüşüm Kutularını Tercih Etme Toplumsal Yarar ve Evrensel Çıkarlar Öncelenerek Eylemlerde Bulunma Çeşitli Sivil Toplum Kuruluşlarına veya Faaliyetlerine Katılma Ağaçlandırma ve Sulama Faaliyetleri Çevre Politikası Geliştirme Diğer Önlemleri Alma
	Türkiye’de Çevreyi Korumaya İlişkin Görüş ve Öneriler	Çevreyle İlgili Projeler ve Uygun Politikalar Üretme Çevreyi Temiz Tutma ve Gelecek Nesillere Temiz Bir Çevre Bırakma Eğitimlerin Yaygınlaştırılması ve Toplumsal Bilincin Arttırılması Çevreyle İlgili Faaliyetlere Katılımların Artırılması Çevreyle İlgili Yatırımların Teşvik Edilmesi

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada edinilen sonuçlara göre, coğrafya öğretmen adaylarının çevreyi, insan ve diğer canlıların yaşamını etkileyen faktör, karşılıklı etkileşimde bulunulan bir yaşam alanı, sınırlandırılmayacak kadar geniş bir alan, doğal çevre

ve unsurları, kültürel bir faktör kodlarıyla ifade ettiği ve genel itibarıyla, insan başta olmak üzere dünyada yaşayan bütün canlıların yaşamını etkileyen bir ortam olduğuna vurgu yaptıkları belirlenmiştir. Coğrafya öğretmen adaylarının bu konudaki görüşleriyle, çevre ve çevre sorunları konusundaki başucu niteliğindeki temel kaynaklarda yer alan tanım ve açıklamalar benzeşmektedir. Örneğin, Özey (2001, s. 17) çevre için “*insanın veya herhangi bir canlının yaşadığı ortamdır*” şeklinde bir tanımlama yapmakta, Sever ve Yalçinkaya (2018, s. 3) çevreyi “*canlıların yaşadığı ortam veya mekân*” olarak açıklamakta, Erinç (1984, s. 3) ise “*canlıların yaşamsal bağlarla bağlandıkları, türlü yollarla onu etkiledikleri ve aynı zamanda ondan etkilendikleri yaşam ortamı*” diyerek tarif etmektedir. Bu benzeşmenin nedeni, coğrafya öğretmen adaylarının önceden bu veya benzeri eserleri okumuş olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Coğrafya öğretmen adaylarının çevreyle ilgili tanım ve ifadeleri incelendiğinde dikkati çeken bir diğer husus ise çevreyi geleneksel bir yaklaşımla ele almış olmaları ve genel itibarıyla çevrenin doğal, beşeri, toplumsal ve sosyokültürel boyutlarını içeren görüşler vermiş olmalarıdır. Teknolojik gelişme ve yeniliklerin peşpeşe sıralandığı ve hızla hayatımızda yer aldığı günümüzde, yaşanan bu değişikliklerin çevreyi de önemli ölçüde etkilediği bilinmektedir. Söz konusu bu durum nedeniyle araştırmacılar tarafından, *çevrenin sınırları ve boyutları nedir?* sorusu yeniden gündeme alınmakta ve kavramın muhtevası üzerine yeni tanım ve açıklamalar yapılmaktadır. Bunlardan biri de “sanal çevre” dir. Araştırmacılar, ağ destekli bilgisayar teknolojilerinin insanların birbirleriyle etkileşimde bulunabileceği yeni bir sanal ortam oluşturarak çevrenin teorik sınır ve boyutlarını yeniden şekillendirdiğini ifade etmekte, bu nedenle de çevreyle ilgili klasik sınıflandırmaya yeni bir çevre türünü, sanal çevreyi, eklemektedir. Sanal çevre, insanoğlunun yaşadığı ve keşfettiği fiziksel çevrelerle sınırlı olmayan, internet bağlantısına sahip akıllı telefon, masaüstü, dizüstü veya tablet bilgisayarlar gibi elektronik aygıtlar yoluyla etkileşimde bulunulabilen sanal yer-ortam-alandır. Söz konusu bu ortamda gerçekleştirilen faaliyetler beraberinde elektronik ve dijital atık gibi yeni kirlilik türlerine de sebebiyet vermekte ve çevreyi etkilemektedir. Dolayısıyla, coğrafya öğretmen adaylarına bu konuda bilinç ve farkındalık kazandırılması önemli ve gereklidir. Bu sebeple coğrafya öğretmenliği programlarındaki çevre dersi müfredat programının literatüre uygun bir şekilde güncellenmesi ve sanal çevreyle ilgili konulara yer verilmesinin gerekli olduğu söylenebilir (Akyüz, 2020a, s. 146-148; Akyüz, 2020b, s. 12; Orhan, 2021, s. 2; Yanarateş, 2022, s. 159-176).

Araştırmada ele alınan hususlardan biri diğeri de coğrafya öğretmen adaylarının çevre derslerinin önemine yönelik görüş ve düşünceleridir. Coğrafya öğretmen adayları, çevre derslerinin çevreye ilişkin sorumlulukları hatırlatma ve insanları bilinçlendirme, çevreyi koruma bakımından önemli olduğunu, insanlara çevre konusunda bir şeyler öğretmek için önemli bir araç olduğunu ve çevreye yönelik yapılan eğitim ve öğretim faaliyetleri için bir uygulama alanı sağlayarak kolaylık sağladığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Alkış ve Oğuzoğlu (2005) çevre eğitiminin, bireylere çevre bilincinin kazandırılarak istendik davranışlar gösteren vatandaşlar yetiştirme noktasında önemli ve gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte coğrafya öğretmen adayları, çevre derslerinin küçük yaşlardan itibaren verilmesi ve öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmesine imkân veren etkinliklerle desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. İlgili literatürde çevre eğitiminin, başta çevre bilincini bireylere aşlamak olmak üzere çevre okuryazarlığı düzeylerini artırmak bakımından önemli olduğunu (Candan-Helvacı ve Erten, 2022; Kablan, 2019; Kaya, 2019; Kayalı, 2018; Kışoğlu, 2009; Şahin, 2020; Uyar ve Temiz, 2019); bu derslerin küçük yaşlardan itibaren ailede ve alt öğretim kademelerinden itibaren başlanarak verilmesi gerektiğini (Alım, 2006; Erkalıç, 2019; Gülay ve Öznacar, 2010; Karatekin, 2011; Kaya, 2019; Kayalı, 2018; Koç ve Karatekin, 2013; Şahin, 2020; Timur, 2011; Yücel ve Morgil, 1998) ve çevre derslerinin öğrencilerin yaparak ve yaşayarak öğrenmesine imkân veren, öğrenci merkezli, çeşitli eğitim ve öğretim etkinlik ve faaliyetleriyle desteklenmesi gerektiğini (Demirdirek, 2019; Erkalıç, 2019; Karatekin, 2011; Kayalı, 2018; Kışoğlu, 2009; Koç, Çorapçıgil ve Doğru, 2018; Koç ve Karatekin, 2013; Özbuğutu, Karahan ve Tan, 2014; Şafak, 2020; Şahin, Cerrah, Saka ve Bülent, 2004; Tokur, 2019) belirten çalışmaların olduğu görülmektedir.

Coğrafya öğretmen adayları, çevreci örgüt olarak çoğunlukla TEMA'yı bilmektedir. Bunu GREENPEACE, ÇEKÜL, WWF ve ÇEVKO izlemektedir. Ayrıca, kuruluşunun başlıca amacı çevre koruma ve çevre faaliyetleri yapmak olmayan Yeşilay, UNICEF, UNESCO gibi kuruluşlar da çevreci örgütmüş gibi düşünülmektedir. Katılımcıların bunun sebebini; bu tür kurum veya kuruluşların esas amacının çevreyi korumak olmasa da yaptığı etkinlik ve faaliyetlerle çevre korumaya hizmet etmelerine bağlamaktadır.

Coğrafya öğretmen adaylarının bir kısmının herhangi bir çevre örgütüne üye olduğu görülürken bir kısmının da bu tür kuruluşlara üye olmadan bireysel olarak çevre korumaya yönelik faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bir bölümü güvensizlik, zaman ve imkân eksikliği gibi gerekçelerle bir çevre örgütüne üye olmaktan kaçınmaktadır. Bu durum oldukça dikkat çekicidir. Çevreye yönelik faaliyet gösteren kurum veya kuruluşların kendilerini topluma tanıtmaya ve faaliyetlerini aktarmaya konusunda eksik kaldıkları söylenebilir.

Coğrafya öğretmen adayları, bir çevre örgütüne üye olmanın, sürdürülebilir bir çevre için gerekli çevre bilincini kazanmada etkili olduğunu ifade etmektedirler. Yine bazı katılımcılar tarafından çevre örgütüyle birlikte bir şeyler yapmanın bireysel olarak bir şeyler yapmaktan daha etkili ve faydalı olarak görüldüğü, bununla birlikte katılımcıların bu tür ortamlarda bulunmaktan keyif aldığı ve manevi olarak rahatladığı belirlenmiştir. Bir çevre örgütüne üyeliği bulunan coğrafya öğretmen adayları ağaç dikme, çöpleri temizleme, çevre konulu toplantılar, sosyokültürel etkinlikler ve yardım faaliyetleri gibi faaliyetleri bu tür kuruluşlarda yapılanlar arasında ifade etmişlerdir. Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak çevre örgütlerinde daha çok ağaç dikme ve çöpleri temizleme gibi faaliyetlerin yapıldığı

söylenebilir.

Coğrafya öğretmen adayları çevreci örgütlerde gerçekleştirilebilecek faaliyetlere ilişkin önerilerde de bulunmuştur. Ders-eğitim-bilinçlendirmeye yönelik faaliyetler, çevre temizleme etkinlikleri, kanun-yaptırım-ödül vb. uygulamalar, ağaç dikme etkinlikleri, çevreyi koruma faaliyetleri, seminer-panel-sempozyum vb. düzenleme, tanıtım faaliyetleri, resmi makamları bilgilendirme ve yönlendirme toplantıları, yürüyüş-eylem-gösteri vb., bilimsel projeler hazırlama, kurum-kuruluşun çevreye hizmet etmesini sağlama, yardım-bağış vb. faaliyetleri, saha çalışmaları ve çevre sorunlarının tespiti gibi faaliyetler çevreci örgütlerde yapılması gerekenler arasındadır. Katılımcılara göre özellikle bu tür ortamlarda çevreye yönelik ders-eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri yapılacak işlerin başında gelmelidir. Çünkü insanlar bu konuda eğitilmezse çevre ne kadar temizlenirse temizlensin, cezalar ne kadar fazla olursa olsun yapılanların hiçbirisi etkili olmayacaktır. Benzer şekilde Alkış ve Oğuzoğlu (2005, s. 348-358) çevrenin korunması için gereken diğer şartlar yerine getiriliyor olsa bile tam anlamıyla bir çevre koruması sağlanabilmesi için çevre eğitimi aracılığıyla bireylerde oluşturulması gereken çevre bilincinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Coğrafya öğretmen adayları, çevreyi korumanın insan başta olmak üzere bütün canlıların yaşamının devamının sağlanması bakımından önemli olduğunu bu nedenle çevre korumada bireylere önemli görev ve sorumluluklar düşüğünü ifade etmektedir. Coğrafya öğretmen adaylarına göre çevreyi korumak için; bireylere çevre bilinci aşılanmalı, atıklar toplanmalı, ayrıştırılmalı ve izole edilmeli, kaynaklar israf etmeden kullanılmalı, çevreye zarar veren ürünlerin tüketimi azaltılmalı, geri dönüşüm kutuları tercih edilmeli, toplumsal yararların ve evrensel çıkarların öncelendiği davranışlar sergilenmeli, çeşitli sivil toplum kuruluşlarına ya da faaliyetlere katılmalı, ağaçlandırma ve sulama faaliyetleri yapılmalı, çevre politikaları geliştirilmeli ve karbon ayak izini küçültme, hava kirliliğinin önüne geçme, bireysel araç kullanımını azaltma gibi diğer önlemler alınmalıdır. Bu konuda ilginç ve farklı düşüncelere sahip katılımcılar da bulunmaktadır. Özellikle bir katılımcının verdiği cevap alışlagelmişin dışındadır. Katılımcı, elektronik posta kutularında gereksiz yere tutulan postaların fiziksel bir kaynağa ve elektriğe ihtiyaç duyması nedeniyle dijital atık kaynaklı çevre kirliliğine sebep olduğunu ve dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buradan hareketle teknolojinin hayatımızda yarattığı değişimlerin, çevresel kirlilik miktarını artırması bir yana dursun, yeni çevresel kirlilik türleri ve sorunların ortaya çıkmasına kaynaklık ettiği söylenebilir. Nitekim üzerinden çok da geçmemiş yakın geçmişten farklı olarak artık günümüzde, literatürde, dijital atık ve çevre kirliliği, dijital karbon ayak izi gibi hususlar konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır (Kavas, 2023, s. 316-317; Yanarateş, 2022, s. 159-176).

Çevreyi korumanın bütün canlıların yaşamı için gerekli olduğunu ve bu hususta bir şeyler yapmanın zorunlu olduğunu belirten katılımcılardan bazıları kendilerinin de günlük hayatlarında bazı eylemlerde bulunduğunu ifade etmiştir. Çevreye zarar veren birini gördüğünde uyarma, çevresini bilgilendirme, örnek olma, yere çöp atmama, çöpleri cepte veya çantada taşıma, çöpleri toplama ve çevreyi temizleme, atık yağları lavaboya dökmeme, suyu ve elektriği boş yere açık bırakmama, tasarruflu ampuller kullanma, deodorant kullanmama, geri dönüşüm kutularını tercih etme, ağaç dikme, plastik yerine camı tercih etme gibi davranışlar katılımcıların çevreyi korumak için yaptığı davranışlar arasındadır. Bazı katılımcıların ise çevreyi korumanın önemini ve yapılması gerekenlerin farkında olduğu ancak kendilerinin bu davranışları yerine getirmede belirlenmiştir.

Coğrafya öğretmen adayları Türkiye’de çevreyi korumaya yönelik yapılanları genel olarak yetersiz görmektedir. Bu alanda yapılan faaliyetlerin geçmişe nazaran daha iyi olduğunu ancak yeterli olarak kabul edilemeyeceğini ve yapılması gereken birçok şey olduğunu belirtmişlerdir. Alanyazındaki diğer araştırmalarda da bu durum vurgulanmaktadır (Teksöz, 2014, s. 82-94; Tombul, 2006, s. 128-138). Coğrafya öğretmen adaylarına göre, çevreyle ilgili faydalı projeler ve uygun politikalar üretilmeli, çevrenin temiz tutulmasına özen gösterilmeli ve gelecek nesillere temiz bir çevre bırakmak için çaba sarf edilmeli, çevreye yönelik eğitimler yaygınlaştırılmalı ve toplumsal bilinç artırılmaya çalışılmalı, bireylerin çevreyle ilgili faaliyetlere katılımları artırılmalı ve çevreyle ilgili yatırımlar teşvik edilmelidir. Alanyazındaki benzer çalışmalarda da Türkiye’nin Avrupa Birliği çevre politikalarına uyum başta olmak üzere, çevre politikalarını geliştirmesi ve düzenlemesi gerektiği belirtilmektedir (Çokgezen, 2007, s. 112-113; Erdem ve Yenilmez, 2017, s. 117; Turan-Bayram, Altıkat ve Ekmekyapar-Torun, 2011, s. 36-37).

Öneriler

Coğrafya öğretmenliği programlarında genelde iki saat zorunlu çevre dersi bulunmaktadır. Coğrafya öğretmen adayları, bu derslerdeki uygulamaya dönük çalışmaların azlığından yakınmaktadır. Coğrafya öğretmenliği lisans programlarında gerçekleştirilen çevre dersleri başta olmak üzere eğitim fakültelerinin bütün programlarında öğrencilerin öğrenme süreçlerinde aktif olarak yer almasına imkân veren modern yöntem, teknik ve usullere dayanan etkinlik ve uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır. Yapılandırmacı yaklaşım, doğa temelli eğitim, orman okulu yaklaşımı gibi modern bakış açılarıyla kurgulanmış ders ve etkinlikler, okul bahçesinde, kampüs içerisinde veya yakın çevrede yürütülebilecek çevre temalı arazi çalışmaları ve geziler, 5 Haziran Dünya Çevre Günü gibi özel günlerde gerçekleştirilebilecek ağaç dikme, çevreyi temizleme veya plogging (koşu sporunu ve çöp temizlemeyi birlikte içeren bir etkinlik) gibi etkinlikler bu konuda yapılabilecekler örnek olarak verilebilir. Hemen hemen bütün ders ortamlarında gerçekleştirilebilecek bu ve benzeri etkinlikler, öğrencilerin doğayla bütünleşmesinde ve çevre sevgisi kazanmasında etkili olabilir.

Alanyazındaki diğer araştırmalarda da çevre derslerinde yapılabilecek benzer etkinlik ve faaliyetlerin, öğrencilerin çevre ve doğa sevgisi kazanması noktasında faydalı olabileceği belirtilmektedir (Candan-Helvacı ve Erten, 2022; Öztürk ve Erten, 2020). Bununla birlikte, hâlihazırda coğrafya öğretmenliği bölümlerindeki çevre dersleri başta olmak üzere eğitim fakültelerindeki çevre derslerinde, içerik ve uygulama bakımından bir standart ve birlikteliğin olmadığı da bilinmektedir. Derslerin içerikleri, yapılan etkinlik ve uygulamalar ve okutulan kaynaklar öğretim üyelerinin tasarrufu altındadır. Söz konusu bu durum çevre eğitimi açısından belirli bir standart ve kaliteye ulaşılmasını zorlaştırmakta ve mezunlar arasındaki seviye farkını artırmaktadır. Eğitim fakültesi mezunları, geleceğin öğretmenleri olup bilgi, birikim ve davranışlarıyla öğrencilere rol model konumundadır. Bundan dolayı, coğrafya öğretmenliği, sosyal bilgiler öğretmenliği ve sınıf öğretmenliği gibi çevre eğitiminde doğrudan sorumluluk alan branşlar başta olmak üzere eğitim fakültelerinin bütün bölümlerinde MEB müfredatlarıyla uyumlu çevre dersi öğretim programlarının oluşturulması oldukça önemlidir. Bu yönde atılacak bir adım eğitim fakültelerinde çevre eğitimi açısından MEB müfredatına entegrasyonun sağlanarak bir birlikteliğin oluşturulması ve bütün branşlardaki öğretmen adaylarının belirli bir düzey ve standartta çevre eğitimi alabilmelerine imkân sağlaması açısından faydalı olabilir. Söz konusu bu husus coğrafya eğitimi açısından düşünüldüğünde, coğrafya öğretmenliği bölümlerinde oluşturulacak çevre dersi öğretim programının ortaöğretim coğrafya dersi öğretim programının genel ve özel amaçları, kazanım ve hedefleriyle uyumlu bir şekilde hazırlanması gerektiği şeklinde de ifade edilebilir. Benzer şekilde Köseoğlu ve Erten (2022) eğitim fakültelerindeki çevre dersi öğretim programlarının iyileştirilmesine yönelik atılacak adımların, bireylere nitelikli bir çevre eğitimi verebilecek öğretmenler yetiştirme noktasındaki önemine dikkat çekmektedir.

Bilgisayar ve iletişim teknolojileri başta olmak üzere teknoloji alanındaki gelişmeler, çevre atıklarının ve çevre kirliliklerinin miktarını artırması bir yana dursun, henüz çok da duyulmamış kirlilik türlerine sebep olmaktadır. Dijital atık kaynaklı çevre kirliliği bunlardan biridir. Henüz yol yakinken, bu kirliliğinin azaltılmasına, önlenmesine ve engellenmesine yönelik çalışmalar yapılmalı ve dijital atık kaynaklı çevre kirliliğine yönelik bilinç ve farkındalık oluşturulmalıdır. Buna göre planlanacak bilimsel çalışmalara acil ihtiyaç olduğu söylenebilir. Örneğin; örgün eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler başta olmak üzere bireylere, dijital atık kaynaklı çevre kirliliğine yönelik eğitim ve seminerler verilebilir, buna göre tasarlanmış etkinlik ve uygulamaların yer aldığı dersler planlanarak işlenebilir. Öğrenciler başta olmak üzere, bireylerin dijital atık kaynaklı çevre kirliliğine ilişkin mevcut durumlarının belirlendiği bir araştırma yapılması da yerinde bir adım olabilir.

Coğrafya öğretmen adaylarının büyük bir bölümü çevre örgütlerine güvenmediği için bir çevre örgütüne üye olmaktan kaçınmaktadır. Bu durum dikkate alınması gereken bir durumdur. Çevre konusunda faaliyet gösteren örgütler kendilerini topluma aktarma noktasında daha aktif olmalı, daha fazla üye edinebilmek için daha şeffaf bir tutum sergilemelidirler. Bu konuda atılacak adımlarla bireylerin çevre örgütlerine yönelik önyargısı aşılmalı ve katılımı sağlanmalıdır.

Katılımcılar Türkiye’de çevre ve çevre korumaya yönelik yapılan faaliyetleri eksik ve yetersiz olarak değerlendirmektedir. Bu hususta kanuni düzenlemeler yapmak başta olmak üzere insanların çevre konusunda eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi için daha fazla çaba gösterilmelidir. Bununla birlikte, Türkiye’de çevreyi korumaya yönelik yapılan faaliyetleri ele alan daha detaylı ve kapsamlı bir araştırma yapılabilir, bu konuda bir envanter çalışması yapılarak mevcut durum daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilebilir. Böyle bir araştırmanın yapılarak mevcut durumun ortaya konulması, bu konudaki eksiklerin farkına varıp giderme noktasında faydalı olabilir.

Kaynakça

- Akyüz, E. (2020a). *Çevre Sorunlarında Bilinmeyen 100 Bilimsel Gerçek*. Ankara: Astana Yayınları.
- Akyüz, E. (2020b). *Dünyayı Kurtar Temiz Çevrenin Bilimsel Sırları*. Ankara: Astana Yayınları.
- Alım, M. (2006). Avrupa Birliği üyelik sürecinde Türkiye’de çevre ve ilköğretimde çevre eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 599-616.
- Alkış, S. & Oğuzoğlu, Y. (2005). Ülkemiz koşullarında tarihi çevre eğitiminin önemini ve gerekliliğini artıran etkenler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 347-361.
- Aydemir, Y. (2022). *Öğretmen adaylarının çevresel okuryazarlık düzeyleri ve çevreye yönelik görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (14. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Candan-Helvacı, S. & Erten, S. (2022). *Öğretmen Adayları İçin Çevre Dostu Birey Etkinlikleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çokgezen, J. (2007). Avrupa Birliği çevre politikası ve Türkiye. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 91-115.

- Demirdirek, M. (2019). *Ders dışı etkinliklerle desteklenen öğrenci merkezli çevre eğitiminin 7. sınıf öğrencilerinin çevre okuryazarlıklarına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aksaray Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aksaray.
- Ekiz, D. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Yaklaşım, Yöntem ve Teknikler* (5. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdem, M. S. & Yenilmez, F. (2017). Türkiye'nin Avrupa Birliği çevre politikalarına uyum sürecinin değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 91-119.
- Erinç, S. (1984). *Ortam Ekolojisi ve Degradasyonel Ekosistem Değişiklikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Erkılıç, H. H. S. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeyleri ve çevreye yönelik tutumlarının belirlenmesi: Sakarya ili örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Gülay, H. & Öznacar, M. D. (2010). *Okul Öncesi Dönem Çocukları İçin Çevre Eğitimi Etkinlikleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kablan, S. (2019). *Ortaöğretim öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karatekin, K. (2011). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kavas, Y. B. (2023). Kripto paraların çevre kirliliği, makroekonomik göstergeler ve suç üzerindeki etkileri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 305-321.
- Kaya, M. (2019). *Sosyobilimsel konulara dayalı fen eğitiminin ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin bilimsel okuryazarlık ve çevre okuryazarlık düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Kayalı, H. (2018). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığı üzerine bir araştırma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 63-69.
- Kaypak, Ş. (2013). Çevre sorunlarının çözümünde küresel çevre politikalarının önemi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 17-34.
- Kışoğlu, M. (2009). *Öğrenci merkezli öğretimin öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığı düzeyine etkisinin araştırılması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Koç, A., Çorapçıl, A. & Doğru, M. (2018). Fen bilgisi öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 39-52.
- Koç, H. & Karatekin, K. (2013). Coğrafya öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28(28), 139-174.
- Köseoğlu, P., & Erten, S. (2022). Paris Anlaşması'na göre çevre eğitimi nasıl olmalıdır?. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 54, 1528-1544.
- Orhan, A. T. (2021). *Çevre Bilimi ile İlgili Temel Kavramlar*. H. Tokcan ve Y. Topkaya (Ed.), Çevre eğitimi (s. 1-14) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özbuğutu, E., Karahan, S. & Tan, Ç. (2014). Çevre eğitimi ve alternatif yöntemler-literatür taraması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 393-408.
- Özey, R. (2001). *Çevre Sorunları*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Öztürk, E. & Erten, S. (2020). Uluslararası bir çevre eğitimi programı olan yeşil kutu projesinin fen bilgisi öğretmen adaylarının çevreye yönelik tutumu, çevre bilgisi ve çevre dostu davranışlarına etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi*, 5(2), 145-166.
- Sağsöz, G. & Doğanay, G. (2019). İlkokul öğrencilerinin çevre ve çevre sorunlarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi (Giresun ili örneği). *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 1-20.
- Sever, R. & Yalçinkaya, E. (2018). *Çevre Eğitimi Genel Bir Bakış ve Temel Kavramlar*. R. Sever ve E. Yalçinkaya (Ed.), Çevre eğitimi (s. 2-18) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Şafak, B. (2020). *Eğitim teknolojisi araçlarıyla desteklenen çevre eğitiminin fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığına etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Şahin, N. (2020). *Ortaokul öğrencilerinin çevre okuryazarlığının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, N. F., Cerrah, L., Saka, A. & Bülent, Ş. (2004). Yüksek öğretimde öğrenci merkezli çevre eğitimi dersine yönelik bir uygulama. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 113-128.
- Teksöz, G. (2014). Geçmişten ders almak: sürdürülebilir kalkınma için eğitim. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 31(2), 73-97.
- Timur, S. (2011). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Tokur, F. (2019). *Çevreye ilişkin duygu boyutu kazandırılmış etkinliklerin fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre okuryazarlıklarına ve sürdürülebilir çevreye yönelik tutumlarına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adıyaman.
- Tombul, F. (2006). *Türkiye’de çevre için eğitime verilen önem* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Turan-Bayram, T., Altıkat, A. & Ekmekyapar-Torun, F. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de çevre politikaları. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 33-38.
- Uyar, A. & Temiz, A. (2019). Sınıf öğretmenlerinin çevre okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 954-961.
- Yanarates, E. (2022). *Dijital Çevre ve Dijital Atık*. M. Baş, İ. Erdoğan-Tarakçı ve R. Aslan (Ed.), Dijitalleşme (s. 159-176) içinde. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Yavuz, M., Balkan-Kıyıcı, F. & Atabek-Yiğit, E. (2014). İlköğretim II. kademe öğrencileri için çevre okuryazarlığı ölçeği: ölçek geliştirme ve güvenirlik çalışması. *Sakarya University Journal of Education*, 4(3), 40-53.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yücel, S. A., & Morgil, İ. F. (1998). Yüksek öğretimde çevre olgusunun araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 84-91.